

EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG SZENT LÁSZLÓ KORÁBAN

EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG SZENT LÁSZLÓ KORÁBAN

Debrecen

2017

SZENT LÁSZLÓ-ÉV
2017

EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG SZENT LÁSZLÓ KORÁBAN

Debrecen

2017

Európa és Magyarország Szent László korában

Szerkesztette

BÁRÁNY ATTILA – PÓSÁN LÁSZLÓ

Debrecen

2017

Az MTA-DE Lendület „Magyarország a középkori Európában” kutatócsoport
(MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája, LP2014-13/2014.) kiadványa

Kutatócsoport-vezető: BÁRÁNY ATTILA

<http://memhung.unideb.hu/>

Együttműködő partner:
Szent László Év – 2017
PRO PATRIA EGYESÜLET

A kötetet lektorálta:
KISS GERGELY

Technikai szerkesztő – a borítót tervezte:
LAPIS-LOVAS ANETT
JÁROM KULTURÁLIS EGYESÜLET

SZENT LÁSZLÓ-ÉV
2017

**DEBRECENI
EGYETEM**

ISBN 978-963-508-865-2

© 2017, MTA-DE Lendület „Magyarország a középkori Európában” kutatócsoport

© Szerzők

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Printed in Hungary

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József

A borítón:

Szent László királyt ábrázoló töredékes szobor, 14. század második fele, Nagyváradi

TARTALOM

Előszó	6
Rövidítések	7
<i>Orosz István</i> : Európa Szent László korában	8
<i>Zsoldos Attila</i> : Magyarország Szent László korában	21
<i>Weisz Boglárka</i> : A királyi hatalom gazdasági háttere a 11. századi Magyarországon	35
<i>Thoroczkay Gábor</i> : Szent László és az egyház	47
<i>Veszprémy László</i> : Zarándokok és zarándoklatok a 11. századi Magyarországon	57
<i>Csákó Judit</i> : Szent László uralkodása a nyugati elbeszélő hagyományban	71
<i>Bradács Gábor</i> : Szent László alakja a középkori német és cseh történetírásban	118
<i>Bagi Dániel</i> : Szent László Gallus Anonymus gesztájában	146
<i>Font Márta</i> : A Kijevi Rusz és nyugati szomszédai Szent László korában	159
<i>Körmendi Tamás</i> : Szent László király horvátországi hadjárata és előkészületei	177
<i>Bárány Attila</i> : Magyarország, Bizánc és a Nyugat a 11. század végén	193
<i>Pósán László</i> : Időjárási viszonyok, éhínségek és járványok a 11. században és a 12. század első felében	225
<i>Tózsá-Rigó Attila</i> : A 11–12. század fordulója, a kereskedelmi forradalom, mint korszakolási lehetőség kezdete	238

RÖVIDÍTÉSEK

CD	Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Budae 1829–1844.
DHA	Diplomata Hungariae antiquissima, accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia I. (ab anno 1000 usque ad annum 1131). Edendo operi praefuit Georgius Györffy, adiuverunt Johannes Bapt. Borsa, Franciscus L. Hervay, Bernardus L. Kumorovitz et Julius Moravcsik. Budapestini 1992.
ÍF 1050–1116	Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette Makk Ferenc, Thoroczky Gábor. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22.) Szeged 2006.
Képes Krónika	Képes Krónika. Ford. Bollók János. A fordítást gondozta és a jegyzeteket készítette Szovák Kornél, Veszprémy László. Az utószót írta, a függelék és az irodalomjegyzék összeállította Szovák Kornél. (Millenniumi magyar történelem – Források) Bp. 2004.
KMTL	Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Bp. 1994.
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MGH SS	Monumenta Germaniae Historica. Scriptores [in Folio]
MGH SS rer. Germ.	Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi
MGH SS rer. Germ. N. S.	Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum, Nova series
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MPH	Monumenta Poloniae historica – Pomniki dziejowe Polski. Ed. August Bielowski. I–VI. Lwów 1864–1893.
SRH	Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Bp. 1937–38. (Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette Szovák Kornél és Veszprémy László. Bp. 1999 ² .)
RA	Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I–II/1-4. Szerk. Szentpétery Imre. ill. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával Borsa Iván. Bp. 1923–1987.

Csákó Judit

SZENT LÁSZLÓ URALKODÁSA A NYUGATI ELBESZÉLŐ HAGYOMÁNYBAN*

A 14. századi krónikakompozíció – különösen a Bécsi Képes Krónika sztemmáján ránk hagyományozódott bővebb szövegezésű variáns¹ – meglehetősen részletességgel beszéli el Szent László trónra kerülését és uralkodásának eseményeit.² A filológusok körében napjainkig vita tárgyát képezi, hogy a szakirodalomban *Gesta Ladislai regis*ként is számon tartott³ fejezetek mikor nyerhették el előttünk ismert formájukat: a dilemma – ahogyan az szakmai berkekben jól ismert – akörül forog, hogy a 12–13. század fordulóján összeállított⁴ László-legenda⁵ merített-e a *gesta* korai elbeszéléséből,⁶ vagy fordított irányú szövegátvé-

* A szerző a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.) tudományos segédmunkatársa (e-mail cím: csako.judit@btk.mta.hu). A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A kézirat átolvasásáért és a témával kapcsolatos észrevételeiért Körmendi Tamásnak (ELTE BTK) és Zsoldos Attilának (MTA BTK TTI) tartozom köszönettel.

¹ Az interpolációkról l. *Domanovszky Sándor*: A Budai Krónika. Századok 36. (1902: 7., 8., 9. sz.) 615–630., 729–752., 810–831.: 744–752.

² *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH I. 217–505.: 366–420. (102–141. *caputok*: a cserhalmi ütközettől László haláláig). A megfelelő részletek magyar fordítását l. *Képes Krónika* 68–93.

³ *Horváth János*: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp. 1954. 331.

⁴ Az 1192 táján készült ősgenda, valamint a ránk maradt bővebb és rövidebb szerkesztés keletkezésére l. *Szovák Kornél*: Szent László alakja a korai elbeszélő forrásokban. (A László-legenda és a Képes Krónika 139. fejezetének forrásproblémái.) *Századok* 134. (2000) 1. sz. 117–145.: 141–142.

⁵ *Legenda sancti Ladislai regis.* Ed. Emma Bartoniek. In: SRH II. 507–527. Magyar fordítását l. Szent László király legendája. Ford. Kurcz Ágnes. In: *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból.* I. Szerk. Érszegi Géza. Ford. Csóka J. Gáspár – Érszegi Géza – Kurcz Ágnes – Szabó Flórián. (Millenniumi magyar történelem. Források) Bp. 2004. 89–96.

⁶ *Horváth János*: Árpád-kori latinnyelvű i. m. 190.; *Gerics József*: Krónikáink és a Szent László-legenda szövegkapcsolatai. In: *Középkori kútfőink kritikus kérdései.* Szerk. Horváth János – Székely György. (Memoria saeculorum Hungariae 1.) Bp. 1974. 113–136.: 127–131., 136.; *Szovák K.*: Szent László alakja i. m. 129–132.; *Thoroczkay Gábor*: László király szentté avatása. In: *Uő.*: Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák. Bp.

telt sejtve azt kell feltételeznünk, hogy a *vita* hatott a 13. század első évtizedei folyamán átszerkesztett⁷ krónikára.⁸

Bár a magyarországi tradíció a megválaszolásra váró kérdésektől korántsem mentes, jelen dolgozatnak nem célja a krónikakompozíció megfelelő *caput*-jaival kapcsolatos problémák további vizsgálata: a következőkben azt mutatom be, hogy miféle mozaikdarabokat illeszthetünk egymás mellé, ha Szent László államáról az elbeszélő források egy másik csoportja, a külhoni narratív kútfők nyomán próbálunk meg tájékozódni. A magyar történelem vonatkozó periódusának mely eseményeiről nyerhetünk értesüléseket a nyugati történetírók tollán keletkezett elbeszélésekből? Milyen képet festenek a középkori krónikások – ha beszámolóik hasonló következtetések levonására lehetőséget kínálnak – Szent Lászlóról, és hogyan ítélik meg a 11. század utolsó negyedének Magyarországot? Ezekre és ezekhez hasonló kérdésekre keresem a választ, amikor a László uralkodásának két évtizedéről hírt adó európai forrásokat vallatóra fogom.

A Szent László-kori Magyarország nyugati elbeszélő kútfőinek hol szűkszavú, hol valamivel részletesebb tudósításait a külpolitika-történet (az Árpádok históriáját a 19. század végén részletesen feldolgozó Pauler Gyula, a 11–12. századi Magyarország külkapcsolatait összegző Makk Ferenc vagy a német kontaktusok iránt érdeklődő Varga Gábor) régóta hasznosítja,⁹ s akad olyan forrás is, amelynek témánkba vágó passzusairól minuciózus elemzés született

2016. 119–128.: 125–127.; *Uő.*: A magyarországi legendairódalom és történetírás a 14. század közepéig. *Uo.* 184–208.: 191–192.

⁷ A téma irodalmára l. *Benei Bernadett*: Krónikafolytatások a 13. század elején? Historiográfiai áttekintés. *Micae mediaevales III.* Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Szerk. Gál Judit – Péterfi Bence – Vadas András – Kranzieritz Károly. Bp. 2013. (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. Tanulmányok – Konferenciák 6.) 117–131.: 121–129. A hipotetikus II. András-kori redakcióval kapcsolatos problémákat összefoglaltam, l. *Csáki Judit*: Volt-e krónikása II. Andrásnak? Megjegyzések gestaszerkesztményünk 13. század eleji átdolgozásának problematikájához. *Századok* 149. (2015) 2. sz. 301–332.

⁸ *Csóka J. Lajos*: A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században. Bp. 1967. (Irodalomtörténeti könyvtár 20.) 526–527., 529–533.; *Kristó Gyula*: Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon. (A történettudomány kézikönyve) Bp. 2002. 41–44.; *Klaniczay Gábor*: A Szent László-kultusz kialakulása. In: *Uő. et al.*: Nagyvárad és Bihar a korai középkorban. (Tanulmányok Biharország történetéről 1.) Nagyvárad 2014. 7–39.: 22–31.

⁹ *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I–II. Bp. 1899². I. 114–177.; *Makk Ferenc*: Magyar külpolitika (896–1196). (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2.) Szeged 1996. 98–138.; *Gábor Varga*: Ungarn und das Reich vom 10. bis 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Ahnlehnung und Emanzipation. *Studia Hungarica*. (Schriften des Ungarischen Instituts München 49.) München 2003. 141–148., 156–161. l. még *Makk Ferenc*: Salamon és I. Géza viszálya. In: *Uő.*: A turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről. Szeged 1998. 143–161.; *Kristó Gyula – Makk Ferenc*: Az Árpádok. Fejedelmek és királyok. Szeged 2000. 116–134. (a vonatkozó rész Makk Ferenc munkája).

(Bagi Dániel feldolgozása Gallus Anonymus *gestájának* magyar adatairól).¹⁰ A Kárpát-medencén kívül keletkezett kútfők csoportjának filológiai szempontú bemutatására ugyanakkor – bár a korszak forrásairól Szegfű László vázlatos áttekintést¹¹ nyújtott – a szakirodalom mindeztidáig nem vállalkozott. Megállapításaim az 1192-ben szentté avatott¹² királyról és az uralkodásáról hírt adó nyugati elbeszélő kútfők kritikai vizsgálatán alapulnak. Jelen dolgozat egy tárgabb kutatás részét képezi. Céлом az, hogy a 11–12. századi magyar történelem külhoni elbeszélő forrásaihoz – a kútfők mérvadó kiadásainak és a velük kapcsolatos újabb szakirodalom eredményeinek felhasználásával – kritikai kézikönyvet készítsék: a források filológiai rendszereinek feltárása, az információáramlás útjainak rekonstruálása az európai hagyományban megőrzött magyar adatok értékeléséhez nyújt segítséget.¹³

¹⁰ *Bagi Dániel*: Gallus Anonymus és Magyarország. A Geszta magyar adatai, forrásai, mintái, valamint a szerző történetiszemlélete a latin Kelet-Közép-Európa 12. század eleji latin nyelvű történetírásának tükrében. (Irodalomtörténeti füzetek 157.) Bp. 2005. 130–167. l. még *Uő.*: Szent László és Szent István Gallus Anonymus gesztájában. Megjegyzések a III. könyv 25. fejezetéhez. Századok 139. (2005) 2. sz. 291–334.: 294–311.

¹¹ *Szegfű László*: I. László alakja a középkori forrásokban. In: A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. I. Szeged 1978. 37–46. A forrásokkal kapcsolatban l. még *Marczali Henrik*: A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Bp. 1880. 119., 125–127.

¹² A témához legújabban l. *Thoroczka G.*: László király szentté avatása i. m.; *Solymosi László*: Szent László király sírja, kultusza és szentté avatása. In: Szent király, lovagkirály. A Szent László-herma és a koponyaereklye vizsgálatai. Szerk. Kristóf Lilla Alida – Lukácsi Zoltán – Patonay Lajos. Győr 2017. 16–39.: 28–35.

¹³ Bár Gombos F. Albin repertóriumát (*Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCI*. Ed. Albinus Franciscus Gombos[–Csaba Csapodi]. I–IV. Bp. 1937–1943. [repr.: Bp. 2005–2011] [a továbbiakban: CFH]) alapvető fontosságú segédletként forgatja a középkor kutatója, az Árpád-kori história kútfőit egybegyűjtő *Catalogus fontium* használatához elengedhetetlen kritikai kézikönyv megvalósulása sokáig várat(ott) magára. Doktori disszertációjában (Az Imre, III. László és II. András magyar királyok uralkodására vonatkozó nyugati elbeszélő források kritikája [Kézirat. 2008]) *Körmendi Tamás* vette górcső alá az 1196 és 1235 közötti négy évtized nyugati narratív forrásait (és tervezi kutatásai folytatását a 13. század végéig ívelő időszakra). Ugyancsak kronologikus keresztmetszetet alkalmazott *Bácsatyai Dániel*, aki (A kalandozó hadjáratok nyugati kútfői. [A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára] Bp. 2017.) a 9–10. századi kalandozások (közel) kortárs latin nyelvű elbeszélő (és okleveles) forrásait mutatta be. Hiánypótló vállalkozásaikkal együtt is feldolgozatlan marad azonban a Gombos által feltérképezett források egy jelentős köre: a 11–12. századi magyar történelem nyugati forrásainak kritikai vizsgálatával az általuk megkezdett munkához kívánok csatlakozni.

1. A forrásbázis

Az elemzés alapjául szolgáló forrásbázist Gombos Ferenc Albin *Catalogus fontiumára*¹⁴ támaszkodva (a háromkötetes szemelvénygyűjtemény nyomán megismerhető kútfők sorát néhány ponton kiegészítve)¹⁵ állítottam össze. A források feltérképezése során a következő kritériumok mentén jártam el:

Elsőként meg kellett határoznom a feldolgozás kronológiai kereteit. A Szent László haláláig ívelő vizsgálódásaimat nem az uralkodó trónra lépésének évével indítottam: kitekintek az előzményekre, vagyis a IV. Henrikől (1056–1105) támogatott Salamon bukására és a hercegek hatalomra kerülésére. (Egy-egy esetben 1074 előtti történésekről is említést teszek.)

Az 1074–1095 közötti korszak vonatkozásában adalékot kínáló beszámolókat tág földrajzi határok között térképeztem fel: a feldolgozás során nyugati narratív kútfőnek tekintek valamennyi elbeszélő forrást, amely a nyugati rítusú kereszténység területén keletkezett. A korpuszban ily módon közép-európai híradások is szép számmal akadnak, ám a Géza és László uralmát jelentő két évtized bizánci forrásai¹⁶ nem képezik a dolgozat tárgyát.

A tömör évkönyvi feljegyzések, *gesták* és világkrónikák mellett kiterjesztem vizsgálódásaimat a hagiográfiai irodalom műfajaira: döntésemet az indokolja, hogy az általam tárgyalt szentéletrajzok filológiailag is összefüggésbe hozhatók a történeti irodalom hagyományos értelemben vett termékeivel,¹⁷ s azokhoz hasonlóan történeti jellegű információkat hagyományoztak ránk.¹⁸ Kizártam azonban elemzéseim köréből az irodalmi hagyományt: ennek megfelelően nem került be a forrásbázisba a keleti angolok magyarországi kapcsolataiban adalékot közlő izlandi ének, a *Játvardar-saga*.¹⁹ Bár a misszilisek – VII. Gergely pápa (1073–1085) a magyar uralkodókhoz vagy László király Oderisius

¹⁴ CFH I–IV. (A forrásokat Gombos gyűjtése nyomán *Szegfű László* is feltérképezte, l. I. László alakja i. m.) A korszak forrásaiból magyar fordításban is válogatást kínál ÍF 1050–1116.

¹⁵ Jakob Unrest *Ungarische Chronikj*ának témánkba vágó részletei mellett nem szerepel Gombosnál a Laoni Névtelen a keleti angolok és a Szent László-kori Magyar Királyság érintkezéseiről szóló híradása sem. A kútfőket alább részletesebben tárgyalom.

¹⁶ Korszakunk vonatkozásában Ioannés Skylitzés *continuator*ánál, Ionnés Zonaras *Epitomé historionj*ában vagy Anna Komnéné *Alexias*ában találunk adalékokat. l. CFH I. 79–86.: 82–83. (190. sz.); II. 1356–1360.: 1360., (3263. sz.), 1345–1348.: 1348. (3210. sz.); ill. ÍF 1050–1116. 197–203., 293–294., 324–336. (ford., bev., jegyz. Olajos Teréz).

¹⁷ Szent Szaniszló kisebb legendájának és Kadlubek Vince *gestájának* szövegösszefüggéseire Gombos is felhívja a figyelmet, l. CFH III. 2580–2581. (5091. sz.).

¹⁸ Ottó bambergi püspök *vitái* Salamon özvegyének, Juditnak a Władysław Herman lengyel fejedelemmel kötött második házasságát említik. l. CFH III. 2557–2558. (5061–5062. sz.).

¹⁹ *Miszler Tamás: Játvardar saga – A keleti utazás leírása.* In: Kor – szak – határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800). A PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Közép- és Koraújkor programjának I. konferenciája. Szerk. Fedeles Tamás – Font Márta – Kiss Gergely. Pécs 2013. 11–21.

Monte Cassino-i apáthoz intézett levelei²⁰ – fontos forrásai a külpolitika-történetnek, ezek ugyancsak kívül esnek vizsgálódásaim körén. Írásomban kizárólag a téma középkori kútfőit tekintem át: a humanista irodalom termékeivel – s különösen 16. századi szövegekkel – nem foglalkozom.²¹

Végül döntést kellett hoznom arról, hogy mit tekintek magyar vonatkozású eseménynek. A magyarországi történéseken túl tárgyalásomban helyet kapnak a László külhoni katonai vállalkozásaival és a magyar uralkodó megbízásából külföldre látogató követségekkel kapcsolatos információk. Nem rekeszttem ki gyűjtésemből a genealógiai jellegű adalékokat: az Árpád-házi hercegnők külhoni házasságkötéseire vagy az Árpád-házi uralkodók hitveseire és özvegyeire vonatkozó közléseket.

A fenti elvek mentén egy megközelítőleg kilencven kútfőből álló forrásbázist állítottam össze.²² A korpusz teljesnek aligha tekinthető: a magyar mediavisztika megkerülhetetlen segédkönyve, a *Catalogus fontium* korántsem mentes a hiányosságoktól, s a Gombos vállalkozása óta eltelt évtizedek folyamán megjelent publikációk nemegyszer irányították rá a történészszakma figyelmét a külhoni források addig ismeretlen magyar vonatkozású részleteire.²³ Hasonló passzusok felbukkanását – ha nem is jelentősebb mennyiségben – a jövőben is

²⁰ CFH II. 1081–1086. (2583–2589. sz.); ÍF 1050–1116. 42–50. (ford. Kőrösi Imre, bev., jegyz. Thoroczkay Gábor), 119–120., 143–145. (ford., bev., jegyz. Makk Ferenc).

²¹ Az elemzés tárgyát képező korpuszba a Gombosnál szereplő források közül ily módon nem kerültek be – Johann Turmair (azaz Johannes Aventinus) *Annales Boiorum* mellett – Hieronymus Emser *Vita sancti Bennonisa*, ifjabb Marino Sanudo olasz nyelven állította összeállított dózseéletrajzai (*Vita dei dogi*), Miechówi Mátyás lengyel krónikája vagy a *Chronica Petri comitis Poloniae*. L. CFH I. 341–387. (757. sz.): 376.; 470–471. (1142. sz.); II. 1549–1555. (3624. sz.): 1550.; 1592–1608. (3673. sz.): 1594–1596.; III. 2320. (4935. sz.). Ugyancsak kimarad tárgyalásomból Hans Haug zum Freystein gyaníthatóan a Thuróczy-krónika felhasználásával készült *Hungern Chronicája* (CFH I. 467. [1115. sz.]). Utóbbira I. *Borsa Gedeon*: Adalékok a „Hungern Chronica” 1534. évi kiadásának történetéhez. Magyar Könyvszemle 77. (5.) (1961) 3. sz. 286–290.; *Radek Tünde*: Das Ungarnbild in der deutschen Historiographie des Mittelalters. (Budapester Studien zur Literaturwissenschaft 12.) Frankfurt am Main 2008. 20–21.: 28. jegyz.; 34.; 120–121.; 206–207.

²² A főszövegben a szerzők nevét a magyar szakirodalomban bevett formájukban (első jelentkezésükkor a latinus alakot is feltüntetve) használom. Valamennyi kútfő első előfordulásakor jegyzetben közlöm a magyar történelem 1074–1095 közötti periódus vonatkozásában információkat tartalmazó passzusok helyét (az általam használt szövegkiadás, illetve a *Catalogus fontium* nyomán); feltüntetem, ha a megfelelő részletek magyar fordításban is megjelentek; s megjelölöm, hol található meg a kútfővel kapcsolatos legfontosabb információk. (A német források irodalmáról a Bajor Tudományos Akadémia adatbázisa – Das Digitale Repertorium „Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters”: <http://www.geschichtsquellen.de>, utolsó letöltés 2017. júl. 27. [a továbbiakban: Geschichtsquellen] – nyújt naprakész tájékoztatást: a digitális repertóriumra – ha abban a tárgyaló kútfő szerepel – ugyancsak hivatkozom.)

²³ Pl. *Makk Ferenc*: Külföldi források és a korai magyar történelem (X–XII. század). In: *Uő*: A turulmadártól a kettőskeresztig i. m. 95–115.

remélhetjük. A *manuscriptumok* digitalizálásának köszönhetően napjainkban a világhálón is mind magasabb számban válnak a kutatóközönség számára hozzáférhetővé a külföldi könyvtárakban őrzött krónikakéziratok: magyar adataik feltárása elsősorban a másodlagos hagyományhoz tartozó késő középkori részletek számának gyarapításával kecsegtet.

Mielőtt a Szent László uralkodására vonatkozó passzusokat részletesebben vizsgálnám, előljáróban áttekintem – kitérve a magyar történelem 1074–1095 közötti periódusáról valló kútfők időbeli, földrajzi, műfaji, valamint nyelvi megoszlására – a feltérképezett korpusz sajátosságait.

A vizsgált forrásanyagban egyaránt találunk kortárs (vagy közel kortárs) szerző tollán született beszámolót és késő középkori feljegyzést. Legkorábbi tudósításaink közé tartoznak Hersfeldi Lampert (Lampertus Hersfeldensis) 1080 előtt összeállított *annalese*²⁴ vagy Reichenau Bertold (Bertholdus Augiensis) a második redakciójában 1073 után készült krónikája.²⁵ Prágai Kozma (Cosmas Pragensis)²⁶ és Gallus Anonymus²⁷ a 12. század első évtizedeiben számolnak be Szent László uralkodásának egyes eseményeiről. A kései híradások sorában említhetjük a 15. századi Krakóban működő Jan Długosz (Johannes Długossius) lengyel történetét²⁸ vagy a genti Szent Bavo-apátság krónikájaként (*Chronicon*

²⁴ A forrás megfelelő részleteit lásd Lamperti monachi Hersfeldensis Opera. Ed. Oswaldus Holder-Egger. Hannoverae–Lipsiae 1894. (MGH. SS rer. Germ. 38.) 195., 197–198., 230., 265–266.; CFH II. 1389–1393. (3342. sz.): 1392–1393.; ÍF 1050–1116. 102–110. (ford., bev., jegyz. Thoroczkay Gábor): 107–110. A forrásról l. Encyclopedia of the Medieval Chronicle. Ed. Graeme Dunphy et al. I–II. Leiden 2010. (a továbbiakban: EMCh) II. 992–993. (Graham A. Loud szócikke); Lampertus Hersfeldensis: Annales. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_03159.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.

²⁵ Megfelelő részleteit lásd Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz 1054–1100. Ed. Ian S. Robinson. (MGH. SS rer. Germ. N. S. 14.) Hannover 2003. 220., 221., 225., 301–302., 331.; CFH I. 414–415. (872. sz.): 425.; ÍF 1050–1116. 122–125. (ford., bev., jegyz. Thoroczkay Gábor). A forrásról lásd EMCh I. 174–175. (Florian Hartmann szócikke); Bertholdus monachus Augiensis: Chronicon. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00637.html (utolsó letöltés időpontja: 2017. 07. 27.).

²⁶ Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Ed. Bertold Bretholz. (MGH. SS rer. Germ. N. S. 2.) Berlin 1923. 136–139., 145–147., 155.; CFH I. 801–808. (1823. sz.): 803–804.; ÍF 1050–1116. 277–292. (ford., bev., jegyz. Szegfű László): 282–284. A forrásról lásd EMCh I. 494–495. (Lisa Wolverton szócikke).

²⁷ Gesta principum Polonorum. The deeds of the princes of the Poles. Translated et annotated by Paul W. Knoll – Frank Schaer. Preface by Thomas B. Nisson. Budapest–New York 2003. 96–101., 126–127.; CFH I. 487–491. (1175. sz.): 488–489.; ÍF 1050–1116. 252–264. (ford., bev., jegyz. Bagi Dániel): 253–256. Továbbá: Gall Névtelen: A lengyel fejedelmek avagy hercegek krónikája és tettei. Ford., bev. és jegyz. Bagi Dániel. Bp. 2007. A forrásról lásd EMCh I. 659–660. (Darius von Güttner Sporzyński szócikke).

²⁸ Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Ed. Jan Dabrowski. II. Liber tertius. Liber quartus. Varsaviae 1970. 124–125., 131., 143–145., 149., 150–151., 167., 168–169., 170., 186–187. A forrásról lásd EMCh I. 539–540. (Piotr Dymmel

sancti Bavonis Gandensis) számon tartott, a 15–16. század fordulóján keletkezett kompilációt.²⁹

A forrásbázist nagyobb részben német (36) és ausztriai (10) krónikák és évkönyvek alkotják. Az ugyancsak magas számú cseh (9) vagy lengyel (22) híradás mellett akad a kútfők sorában dalmáciai történetírói alkotás (2), franciaországi feljegyzés (8) vagy itáliai tudósítás (4) is.³⁰ A forráscsoport jelentős hányadát a közép-európai történeti irodalom termékei képezik. A Rajnától nyugatra kevés szöveg közöl adatot a magyar történelem 1074–1095 közötti szakaszáról.

A vizsgált forráscsoportra a műfaji sokszínűség jellemző. 11–12. századi híradásaink javarészt évkönyvi feljegyzések (az Augsburgi³¹ és a Hildesheimi Évkönyvek,³² az osztrák annalisztika képviselői³³ vagy az *Annales Polonorum deperditire* visszavezethető kis-lengyel évkönyvek).³⁴ Megtaláljuk ugyanakkor kútfőink sorában a „nemzeti” *gesta*irodalom első alkotásait (Prágai Kozma *Chronica Bohemorum* és Gallus Anonymus *Gesta principum Polonorum*),³⁵ s közöl adatot Szent Lászlóról egy, az investitúraháborúk szellemi miliójében fogant gregoriánus vitairat (Lautenbachi Manegold / Manegoldus Lautenbacensis:

szócikke). Gombos csupán néhány részletet közöl a történetírótól, I. CFH II. 1313–1314. (3163–3164. sz.). Bár humanista szerzőről van szó, krónikájától (és szentéletrajzától) a feldolgozás során nem tekintek el: a dolgozat 7. fejezetében vizsgált Szent Szaniszló-hagyomány Dlugosz tollán is alakul.

²⁹ Magyar vonatkozású részletei lásd Recueil des chroniques de Flandre. Corpus chronicorum Flandriae. Ed. J[oseph]-J[ean] de Smet. I. (Collection de chroniques belges inédites) Bruxelles 1837. 560., 562., 569.; CFH I. 522–523. (1235. sz.): 523. A forrásról I. *Auguste Molinier*: Les sources de l'histoire de France. Des origines aux guerres d'Italie (1494). II. Paris 1902. 179. (1831. sz.); *Victor Fris*: Bibliographie de l'histoire de Gand depuis les origines jusqu'à la fin du XVe siècle. Répertoire méthodique et raisonné des écrits anciens et modernes concernant la ville de Gand au Moyen Âge. Gent 1907. 55. (72. sz.).

³⁰ A földrajzi csoportok bemutatását lásd alább.

³¹ *Annales Augustani*. Ed. Georgius Heinricus Pertz. (MGH SS III.) Hannoverae 1839: 123–136.: 128., 129., 134.; CFH I. 106–107. (214. sz.): 107.; ÍF 1050–1116. 212–214. (ford., bev., jegyz. Thoroczky Gábor): 213.; *Annales Augustani*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00194.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.

³² *Annales Hildesheimenses*. Ed. G[eorgius] Waitz. Hannoverae 1878. (MGH. SS rer. Germ. 8.) 49.; CFH I. 140–141. (339. sz.): 141. A forrásról I. EMCh I. 68. (Thomas Schauerte szócikke); *Annales Hildesheimenses*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00293.html, utolsó letöltés: 2017. júl. 27.

³³ Az ausztriai forrásokat dolgozatom külön egységében tárgyalom.

³⁴ EMCh I. 78–79. (Ryszard Grzesik szócikke). A lengyel évkönyvi hagyományról lásd alább.

³⁵ Lásd fentebb, 26–27. jegyz. A témához lásd még *Ryszard Grzesik*: *Mittelalterliche Chronistik in Ostmitteleuropa*. In: *Handbuch Chroniken des Mittelalters*. Ed. Gerhard Wolf – Norbert H. Ott. Berlin–Boston 2016. 773–804., kül. 777–779., 786–788.

Liber ad Gebehardum) is.³⁶ Az Ardennekben fekvő Szent Hubertus-apátság történeti feljegyzései (*Chronicon Andaginensis monasterii / Cantatorium sancti Huberti*)³⁷ vagy Spalatói Tamás (Thomas Spalatensis) *Historia Salonitanája*³⁸ a monostortörténet, illetve a *gesta episcoporum* műfajait illusztrálják. Ugyancsak előfordul magyar vonatkozás a weltenburgi³⁹ és a saint-gilles-i apátságok *necrologiumaiban*,⁴⁰ valamint a 13. század derekán íródott Magyar–lengyel Krónika (*Chronicon Hungaro–Polonicum*) regényes elbeszélésében (regényes *gesta*).⁴¹ A feldolgozott forrásanyagban jelentős számban vannak jelen a 12–15. századok folyamán szerkesztett világkrónikák. Gembloux-i Sigebert (Sigebertus Gemblacensis) 308-tól 1111-ig ívelő *Chronographiája* az észak-francia területeken örvendett különös népszerűségnek.⁴² Magyar vonatkozásaik – híradásaik nem csupán Szent László korával kapcsolatosak – miatt külön is említést érdemel Michelsbergi Frutolf (Frutolfus Michelsbergensis) Aurai Ekkehard (Ekkehar-

³⁶ Manegoldi ad Gebehardum liber. Ed. Kuno Francke. In: MGH Libelli de lite imperatorum et pontificum. I. Hannoverae 1891. 300–431.: 364–365.; CFH II. 1490. (3598. sz.); ÍF 1050–1116. 131–132. (ford., bev., jegyz. Thoroczky Gábor). A forrásról lásd Manegoldus: Liber ad Gebehardum. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_03345.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.

³⁷ Chronicon sancti Huberti Andaginensis. Ed. Ludovicus Conradus Bethmann – Wilhelmus Wattenbach. (MGH SS VIII.) Hannoverae 1848. 565–630.: 579., 587–588.; 590.; La Chronique de Saint-Hubert, dite Cantatorium. Ed. Karl Hanquet. (Recueil des textes pour servir à l'étude de l'histoire de Belgique) Bruxelles 1906. 50–51., 88–89., 102.; CFH I. 493–494. (1196. sz.).

³⁸ Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum – *Archdeacon Thomas of Split: History of the bishops of Salona and Split*. Latin text by Olga Perić. Ed., translated and annotated by Damir Karbić – Mirjana Matijević Sokol – James Ross Sweeney. (Central European Medieval Texts 4.) Budapest–New York 2006. 92–95. (a horvátországi hadjáratról), 134–137. (László szentté avatásáról); CFH III. 2223–2254. (4781. sz.): 2224–2225., 2227–2228. A forrásról lásd *Körmendi T.: Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m. 168–170. (4.1. sz.): 168–169.; EMCh II. 1427–1428. (Veszprémi László szócikke).*

³⁹ CFH II. 1678–1679. (3967. sz.).

⁴⁰ Magyar vonatkozású adatát l. *Ulrich Winzer: S. Gilles. Studien zum Rechtsstatus und Beziehungsnetz einer Abtei im Spiegel ihrer Memorialüberlieferung.* (Münstersche Mittelalter-Schriften) München 1988. 357–358., 376.

⁴¹ Chronicon Hungarico–Polonicum. Ed. Iosephus Deér. In: SRH II. 289–320.: 320.; Lengyel–magyar vegyes krónika (XIII. század 2. fele). Ford. Tóth Péter. In: *Krónikáink magyarul.* Vál., ford. Kulcsár Péter. III/3. Bp. 2008. (Történelmi források) 7–21.: 21.; *Chronica Hungaro–Polonica. Pars I. (Textus cum varietate lectionum).* Ed. Béla Karácsonyi. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica XXVI.* Szeged 1969. 67–69. A forrásról lásd EMCh I. 348–349. (Ryszard Grzesik szócikke).

⁴² Sigeberti Gemblacensis chronica cum continuationibus. Ed. Ludovicus Conradus Bethmann. (MGH SS VI.) 268–474.: 362., 363., 367.; CFH III. 2125–2127.: 2127. (4616. sz.). A forrásról lásd EMCh II. 1358–1361. (Jeroen Deploige szócikke); Sigebertus Gemblacensis: *Chronica sive chronographia universalis.* In: *Geschichtsquellen*, I. http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_04264.html, utolsó letöltés 2017. aug. 05.

dus Uraugiensis)⁴³ folytatásában 1125-ig ívelő munkája vagy a Szász Annalista (Annalista Saxo) 12. századi összeállítása,⁴⁴ valamint Trois-Fontaines-i Alberik (Albericus Trium Fontium) a magyarországi hagyományból is merítő 13. századi kompilációja.⁴⁵ Pistoiai Sozomeno (Sozomenus Pistoriensis) a 15. századi Firenzében alkotta meg világtörténetét,⁴⁶ s ugyancsak a késő középkori hagyományt gazdagítja a paderborni születésű Gobelin Person (Gobelinus Person) a történetmesélésben a világ teremtésétől 1418-ig előrehaladó *Cosmodromiusa*.⁴⁷ A hagiográfiai irodalom termékeit a korpuszban a Kielczai Vince (Vincentius

⁴³ Ekkehardi Uraugiensis Chronica. Ed. G[eorgius] Waitz – P. Kilon. (MGH SS VI.) 1–267.: 207.; CFH II. 865–872.: 870.; ÍF 1050–1116. 268–276. (ford., bev., jegyz. Thoroczkay Gábor): 270. A korszakunkba vágó egyetlen bejegyzést Frutolf szövegezésében olvashatjuk. A krónikásokról l. EMCh I. 568–569., 651. (Kerstin Pfeiffer szócikkei); Frutolfus: Chronicon universale. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_02346.html, utolsó letöltés időpontja 2017. júl. 27.; Ekkehardus Uraugiensis: Chronicon universale ab O.C. usque ad a. 1106. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_02071.html, utolsó letöltés időpontja 2017. júl. 27.

⁴⁴ Die Reichschronik des Annalista Saxo. Ed. Klaus Nass. (MGH SS XXXVII.) Hannover 2006. 405., 416., 444., 478., 482., 487., 528.; CFH I. 215–226. (514. sz.): 223., 224. A forrásról l. EMCh I. 96–97. (Graeme Dunphy szócikke). Annalista Saxo: Chronik. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00470.html, utolsó letöltés időpontja 2017. júl. 27.

⁴⁵ Albrici monachi Triumfontium Chronicon. Ed. Paulus Scheffer-Boichorst. (MGH SS XXIII.) 631–950.: 797., 798., 803.; CFH I. 23–34. (103. sz.): 27. A forrásról lásd *Latzkovits László*: Alberik világkrónikájának magyar adatai. Forrástanulmány. (Kolozsvári–szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből 23.) Szeged 1934.; EMCh I. 23. (Régis Rech szócikke).

⁴⁶ Excerpta ex historia Sozomeni Pistoriensis ab anno MI. ad annum MCCXXIV. In: Rerum Italicarum scriptores: ab anno aerae Christianae millesimo ad millesimum sexcentisimum quorum potissima pars nunc primum in lucem prodit. [Ed. Josephus Maria Tartinius]. I. Florentiae 1748. 1–208.: 10.; CFH III. 2159–2160. (4645. sz.): 2159. A forrásról lásd EMCh II. 1759. (Hartmut Beyer szócikke).

⁴⁷ Cosmodromius Gobelini Person und als Anhang desselben Verfassers Processus translacionis et reformationis monasterii Budecensis. Ed. Max Jansen. Münster (Veröffentlichungen der Historischen Kommission der Provinz Westfalen 7.) 1900. 35.; CFH II. 1064–1067. (2556. sz.): 1067. A forrásról lásd EMCh I. 716–717. (Michael Shields szócikke); Gobelinus Person. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repPers_119067323.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.

Kielcensis) és Jan Długosz neveihez köthető Szent Szaniszló-*viták*,⁴⁸ valamint Ottó bambergi püspök életírásai⁴⁹ képviselik.

Kütfőink nagyobb hányada latin nyelvű. A német nyelvű irodalom példaként a Szász Világkrónika (*Sächsische Weltchronik*)⁵⁰ mellett Mügeln Henrik (Heinrich von Mügeln)⁵¹ vagy a karintiai Jakob Unrest Magyar Krónikáit (*Ungarische Chronik*)⁵² idézhetjük.

⁴⁸ Vita s. Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita minor). Ed. Wojciech Kętrzyński. In: MPH IV. Lwów 1884. 238–285.: 276., 283.; Vita s. Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita maior). Ed. Wojciech Kętrzyński. In: MPH IV. Lwów 1884. 319–438.: 402–403.; Vita auctore Joanne Longino seu Dlugosso, canonico Cracoviensi. In: Acta Sanctorum. Maii. Ed. Godefridus Henschenius – Daniel Papebrochius. II. Parisiis et Romae 1866. 201–272.: 209., 235., 236., 240.; CFH III. 2577–2581. (5089–5091. sz.). Lásd még EMCh I. 539–540. (Piotr Dymmel szócikke), II. 1482. (Jacek Soszyński szócikke).

⁴⁹ (1) Herbordi Dialogus de vita Ottonis episcopi. Ed. Rud[olf] Köpke. (MGH SS XX.) Hannoverae 1868. 697–771.: 764–765.; CFH III. 2561–2567. (5064. sz.): 2562–2563.; a forrásról lásd Herbordus scholasticus Montis S. Michaelis: Dialogus de vita s. Ottonis. In: Geschichtsquellen. Hozzáféres: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_02677.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.; (2) Ebbonis vita Ottonis episcopi Babenbergensis. Ed. R[udolf] Köpke. In: MGH. SS XII. Hannoverae 1856. 822–883.: 824.; CFH III. 2558. (5062. sz.); a forrásra lásd Ebo monachus Montis S. Michaelis: Vita Ottonis episcopi Babenbergensis. In: Geschichtsquellen. Hozzáféres: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_02039.html, utolsó letöltés: 2017. júl. 27.; (3) Monachi Prieflingensis vita Ottonis episcopi Babenbergensis. Ed. R[udolf] Köpke. (MGH SS XII.) Hannoverae 1856. 883–903.: 884.; CFH III. 2557. (5061. sz.); a kútfőről lásd Wolfgerus monachus Prufeningensis: Vita Ottonis ep. Bambergensis. In: Geschichtsquellen. Hozzáféres: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_04668.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.

⁵⁰ Sächsische Weltchronik. Ed. Ludwig Weiland. In: MGH Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters. I–VI. Hannover 1895–1909. (a továbbiakban: MGH Dt. Chron.). II. Hannover 1877. 180., 187., CFH III. 2100–2105. (4530. sz.): 2105. A forrásról lásd EMCh II. 1315–1316. (Frank Shaw szócikke); Eike von Repgow: Sächsische Weltchronik. In: Geschichtsquellen. Hozzáféres: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_02217.html, utolsó letöltés 2017. júl. 25.

⁵¹ Chronicon Henrici de Mügeln Germanice conscriptum. Ed. Eugenius Travník. In: SRH II. 87–223.: 176–192. A szerzőről lásd EMCh I. 761. (Carsten Kottmann szócikke); Mügeln, Heinrich: Ungarische Cronica. In: Geschichtsquellen. Hozzáféres: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_03461.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27. A 14. századi mesterdalnok a német nyelvű szöveg alapján állíthatta össze latin nyelvű verses elbeszélését, lásd Chronicon rhythmicum Henrici de Mügeln. Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH II. 225–272.: 268–272.; CFH II. 1126–1127. (2714. sz.). A forrásról (amely a Salamon és hercegek közötti trónharcok töténetét már nem tárja olvasója elé) lásd Mügeln, Heinrich: Chronicon rhythmicum. In: Geschichtsquellen. Hozzáféres: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_03460.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.

⁵² Adolf Armbruster: Jakob Unrests Ungarische Chronik. Revue roumaine d'histoire 13. (1974) 3. sz. 473–508.: 491–492. A forrásról lásd Unrest, Jacob: Ungarische Chronik. In: Geschichtsquellen. Hozzáféres: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_04490.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.

A ránk maradt tudósítások csupán kisebb arányukban bővebb szövegezésű vagy a magyar vonatkozású események iránt különös érdeklődést mutató híradások – kivételekként Konstanzi Bernold (Bernoldus Sancti Blasii) több magyar bejegyzést is tartalmazó krónikáját,⁵³ Hersfeldi Lampert IV. Henrik 1074. évi magyarországi hadjáratáról szóló részletes tudósítását⁵⁴ vagy a lengyel területek forrásanyagát⁵⁵ említhetjük. Kútfőink sokszor csupán egyetlen tömör közlés erejéig emlékeznek meg Lászlóról vagy az 1070-es–1090-es évek Magyarországról: a feltárt korpuszban több forrást is találunk, amely kizárólag az uralkodó halálhírét rögzíti (a mainzi Szent Albán-monostor évkönyve / *Annales sancti Albani Moguntini*⁵⁶ vagy *Michelsbergi Frutolf világkrónikája*).⁵⁷

A továbbiakban a kútfőket földrajzi bontásban tárgyalom. Az eljárást az indokolja, hogy az adott területen lejegyzett információk rendszerint ugyanazon térség forrásanyagán belül hagyományozódnak tovább: a filológiai rendszerek a geográfiai egységekhez köthetők. Valamennyi földrajzi blokk esetében vizsgálom az ott keletkezett források *a)* sztemmatikai kapcsolatait, *b)* a kútfőkben fellelhető eseménytörténeti adalékokat (vagyis az 1074–1095 közötti periódus vonatkozásában információval bíró részleteket), s végül azt, hogy *c)* mennyiben árulkodnak a beszámolók – amennyiben ilyen jellegű közlést tartalmaznak – Szent László és országa külhoni megítéléséről.⁵⁸

⁵³ Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 435., 438–439., 465–466., 481., 493., 496–497., 510.; CFH I. 412–414. (868. sz.): 413.; ÍF 1050–1116. 204–208. (ford., bev., jegyz. Rokay Péter): 205–207. Lásd még EMCh I. 173–174. (Florian Hartmann szócikke); Bernoldus monachus s. Blasii: Chronicon. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00622.html, utolsó letöltés 2017. júl. 25.

⁵⁴ L. fentebb, 24. jegyz.

⁵⁵ A forráscsoport ismertetését lásd alább.

⁵⁶ A forrást a medievisztika korábban Würzburgi Évkönyvként (*Annales Wirzburgenses*) idézte, ezzel kapcsolatban l. Repertorium fontium historiae medii aevi. Ed. Augustus Potthast – Raffaello Morghen – Girolamo Arnaldi. I–XI./4. Romae 1962–2007. (a továbbiakban: RF) II. 306.; *Annales S. Albani Moguntini*. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00333.html, utolsó letöltés 2017. júl. 25. Magyar vonatkozású adatát lásd *Annales Wirzburgenses*. Ed. Georgius Heinrichus Pertz. (MGH SS II.) Hannoverae 1839. 238–247.: 246.; CFH I. 213–214. (505. sz.): 214.

⁵⁷ Lásd fentebb, 43. jegyz.

⁵⁸ Ugyancsak geográfiai bontásban tárgyalta a kútfőket és az általam feltett kérdésekhez hasonló problémákra (a kútfőkben tetten érhető magyar vonatkozású események, a szövegekből kibontakozó Szent László-kép) kereste a választ a korszak forrásairól szóló rövid áttekintésében *Szegfű László*, lásd *Uő.*: I. László alakja i. m. Bár az egyes forráscsoportokra vonatkozó főbb megállapítások dolgozatában is szerepelnek, a négy évtizede megfogalmazott megfigyeléseket nem tartom haszontalannak a filológiai módszert alkalmazva tovább árnyalni. Feldolgozásom számára módszertanával mintául *Körmendi Tamás* értekezése szolgál, lásd *Uő.*: Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m.

2. Német források

A vizsgált periódus vonatkozásában a legtöbb információt kétségkívül a Német–római Birodalom forrásanyaga szolgáltatja: az általam feldolgozott korpusz kútfőinek jelentős hányada – a felénél is magasabb aránya – kapcsolható a birodalmi területekhez. Metodikai szempontból talán némiképp kifogásolható, hogy dolgozatomban a német történeti irodalomról szólva mind a – kora újkori terminussal élve – németalföldi, mind az ausztriai forrásokat leválasztom a birodalmi kútfők csoportjáról. Előbbieket – filológiai kapcsolataik miatt is – a francia források sorában látom célszerűnek tárgyalni: a lotaringiai és flandriai vidékek legalább annyira köthetők az észak-francia, mint a német kultúrkörhöz. Az arányosabb szerkesztés szempontjai is indokolják, hogy írásom önálló fejezetében térjek ki az egymással javarészt szoros sztemmatikai viszonyban álló ausztriai kútfők halmazára. Az említett két terület forrásai nélkül is több mint harminc történeti munka magyar adatairól kell jelen egységben áttekintést nyújtanom: a korpusz minden darabjáról az összefoglalás keretei között nincs lehetőségem részletesebben szólni.

Géza és László uralkodásával kapcsolatban a mai Németország teljes területéről maradtak fenn híradások: az 1074–1095 közötti időszak magyar történelmének egyes mozzanatairól Bajorországtól (pl. Weltenburgi Feljegyzések / *Notae Weltenburgenses*: Prüll)⁵⁹ egészen a Balti-tenger partjáig (Hermann Korner *Chronica novellája*: Lübeck)⁶⁰ megemlékeznek a történetírók. Míg Alemanniát (Reichenau Bertold történeti munkája: Reichenau, Konstanzi Bernold *Chroniconja*: Sankt Blasien)⁶¹ vagy Frankföldet (a mainzi Szent Albán-kolostor évkönyve,⁶² Hersfeldi Lampert: Hersfeld,⁶³ Ottobeureni Évkönyv / *Annales Ottenburani*: Hersfeld és Hasungen vidéke,⁶⁴ Marianus Scotus világhronikájának első

⁵⁹ A kutatás előtt Weltenburgi Feljegyzések néven ismert 11. századi híradások – összesen négy bejegyzés – valójában Prüll (Regensburg) monostorához köthetők. A magyar vonatkozású közlést l. *Notae Weltenburgenses*. Ed. Ph[ilippus] Jaffé. (MGH SS XVII.) 571–572.: 572.; CFH II. 1712. (4048. sz.). A forrásról lásd *Notae Weltenburgenses*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_03682.html, utolsó letöltés 2017. júl. 25.

⁶⁰ M. Hermanni Corneri Ord. Praedicatorum *Chronica novella usque ad annum 1435 deducta*. In: *Corpus historicum medii aevi*. Ed. Jo[annes] Georgius Eccardus. II. Francofurti 1723. 431–1344.: 628.; CFH II. 1152–1162. (2777. sz.): 1156. A forrásról lásd EMCh II. 977–978. (Michael Shields szócikke).

⁶¹ Lásd fentebb, 24. és 53. jegyz.

⁶² Lásd fentebb, 56. jegyz.

⁶³ Lásd fentebb, 24. jegyz.

⁶⁴ Bár az évkönyv egyik kézírata Ottobeurenből (Frankföld) származik – innen a megnevezés –, a különböző forrásokból kompilált történeti feljegyzéseket alighanem Hersfeld vagy Hasungen környékén állíthatták össze. Megfelelő részletét l. *Annales Ottenburani*. (MGH SS V.) 1–9.: 7.; CFH I. 168–169. (405. sz.): 169. A forrásról l. RF II. 310.; *Annales Ottenburani*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00344.html, utolsó letöltés 2017. júl. 25.).

*continuatio*ja: Mainz)⁶⁵ néhány kútfő képviseli, addig számarányukat tekintve a német forrásanyagban belül jelentősebb csoportot képeznek a szászöldi krónikák és évkönyvek – ezek információértéke azonban jóval csekélyebbnek bizonyul.⁶⁶

⁶⁵ Mariani Scotti Chronicon. Ed. G[eorgius] Waitz – P. Kilon. (MGH SS V.) Hannoverae 1844. 481–564.: 489–490. (Georg Waitz megjegyzése a krónikafolytatásról), 562. (a Szent László halálára vonatkozó közlés); CFH II. 1549. (3622. sz.). A forrásról l. EMCh II. 1079–1080. (Peter Verbist szócikke); Marianus Scottus: Chronicon. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_03350.html, utolsó letöltés 2017. júl. 25.

⁶⁶ (1) Hildesheimi Évkönyv: l. fentebb, 32. jegyz.; (2) Magdeburgi Évkönyv: Annales Magdeburgenses. Ed. Georgius Heinricus Pertz. (MGH SS XVI.) Hannoverae 1859. 105–196.: 178.; CFH I. 148–150. (365. sz.): 150.; a forrásról lásd EMCh I. 72–73. (Leila Werthschulte szócikke); Annales Magdeburgenses. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00318.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.; (3) Pöhldei Évkönyv: Annales Palidenses. Ed. Georgius Heinricus Pertz. (MGH SS XVI.) Hannoverae 1859. 48–96.: 71.; CFH I. 169–172. (406. sz.): 171.; a forrásról lásd EMCh I. 76. (Thomas Schauerte szócikke); Annales Palidenses. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00346.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.; (4) Pegau (és Bosau) Évkönyv: Annales Pegavienses et Bosovienses. Ed. Georgius Heinricus Pertz. (MGH SS XVI.) Hannoverae 1859. 232–270.: 240–241.; CFH I. 174–175. (411. sz.): 174.; a forrásról lásd EMCh I. 77–78. (Leila Werthschulte szócikke); Annales Pegavienses. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00352.html, utolsó letöltés 2017. júl. 25.); (5) Harsefeldi (Rosenfeldi) Évkönyv: Annales Rosenveldenses. Ed. Georgius Heinricus Pertz. (MGH SS XVI.) Hannoverae 1859. 99–104.: 101.; CFH I. 194–195. (447. sz.): 195.; a forrásról lásd EMCh I. 84–85. (Jan Ulrich Büttner szócikke); Annales Rosenveldenses. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: (http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00379.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.); (6) Szász Annalista: lásd fentebb, 44. jegyz.; (7) Iburgi Évkönyv: Annales Yburgenses. Ed. Georgius Heinricus Pertz. (MGH SS XVI.) Hannoverae 1859. 434–438.: 436.; CFH I. 215. (508. sz.); Annales Iburgenses. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00296.html, utolsó letöltés 2017. aug. 02.; (8) Braunschweigi Rímes Krónika: Braunschweigische Reimchronik. Ed. Ludovicus Weiland. MGH Dt. Chron. II. Hannover 1877. 430–574.: 474.; CFH I. 422–425. (914. sz.): 422.; a forrásról lásd EMCh I. 209–210. (Albrecht Classen szócikke); Reimchronik, Braunschweigische. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_04033.html, utolsó letöltés 2017. aug. 02.; (9) Magdeburgi (Merseburgi) Brúnó (Bruno Magdeburgensis / Merseburgensis) Bellum Saxonicum: Brunos Buch vom Sachsenkrieg. Ed. Hans-Eberhard Lohmann. (MGH Deutsches Mittelalter. Kritische Studentexte des Reichsinstituts für ältere deutsche Geschichtskunde 2.) Leipzig 1937. 78–79.; CFH I. 427–428. (947. sz.): 428.; a szerzőről és művéről l. EMCh I. 219–220. (William North szócikke); Bruno clericus Merseburgensis: Saxonicum bellum. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00709.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.; (10) A Braunschweigi Névtelen Chronica Boemorum: Cronica Boemorum auct. canonico S. Blasii Brunsvicensis. (MGH SS XXX/1.) Hannoverae 1896. 37–43.: 39.; CFH I. 462–464. (1094. sz.): 462.; a forrásról lásd EMCh I. 307–308. (Marie Bláhová szócikke); Cronica Boemorum. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_01019.html, utolsó letöltés időpontja: 2017. júl. 27.; (11) a lüneburgi Szent Mihály-kolostor krónikája: Chronicon s. Michaelis Lüneburgensis. Ed. Ludewicus Weiland. (MGH SS XXIII.) Hannoverae 1874. 391–397.: 396.; CFH I. 583.

Az elsődleges hagyományban az adatok viszonylag magas számú egymástól független forrásban szóródnak (Hersfeldi Lampert évkönyve,⁶⁷ Reichenauai Bertold⁶⁸ és Konstanzi Bernold krónikái,⁶⁹ Augsburgi Évkönyv / *Annales Augustani*⁷⁰ vagy *Lautenbachi Manegold vitairata*):⁷¹ IV. Henrik regnálásának és az invazitúraháború korának jelentősebb történetírói rendre megemlékeznek a hercegek Salamonnal szembeni fellépéséről vagy Szent László uralkodásának egyes eseményeiről. A kortárs vagy közel kortárs krónikások tollán lejegyzett értesülések ugyanakkor kevésbé törnek maguknak utat kései szövegekbe. A 14–15. századi tradícióban esetenként az információátvitel útjait – a magyar vonatkozású értesülések pontos forrását – is nehézségbe ütközhet meghatározni (Gobelin Person *Cosmodromiusa*).⁷² Ahol a szövegösszefüggések egyértelműek, annak lehetünk tanúi, hogy az adatok a regionális és lokális hagyományon belül vándorolnak tovább (Szászország: *Sächsische Weltchronik* – Konrad Bote: *Cronecke der Sassen*;⁷³ a weltenburgi bencés monostor tradíciója: *Notae Weltenburgenses* és *Necrologium Weltenburgense*).⁷⁴ A kölcsönzések javarészt a német forrásanyag

(1406. sz.); a forrásról lásd *Chronicon S. Michaelis Luneburgensis*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_01114.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.; (12) Konrad Bote Szász Krónikája (*Cronecken der Sassen*): *Chronicon Brunsvicensium Picturatum dialecto Saxonica conscriptum auctore Conrado Bothone*. In: *Scriptores rerum Brunsvicensium illustrantium*. Ed. Godefridus Guilielmus Leibnitius. I–III. 1707–1711. (a továbbiakban: *Script. rer. Brunsvic.*) III. Hanoverae 1711. 277–423.: 331.; CFH I. 709–713. (1670. sz.): 713.; a forrásról lásd EMCh I. 194. (Carsten Kottmann szócikke); Bote, Konrad (Cord): *Kronecke van keyseren vnd anderen fursten vnde steden der Sassen mit oren wapen*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00700.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.; (13) *Sächsische Weltchronik* (és a kézirati hagyományban a krónikához csatlakozó Welf-genealógia): lásd fentebb, 50. jegyz. (továbbá *Sächsische Weltchronik* i. m. 275.; CFH II. 997. [2425. sz.]); (12) A sort kiegészíthetjük a napjainkra elveszett Paderborni Évkönyvvel, amelynek szövegét a 19. századi filológiai irodalom rekonstruálta. L. Paul Scheffer-Boichorst: *Eine verlorene Quellenschrift des XII. Jahrhunderts aus Bruchstücken wiederhergestellt*. Innsbruck 1870. 95–96., 101.

⁶⁷ Lásd fentebb, 24. jegyz.

⁶⁸ Lásd fentebb, 25. jegyz.

⁶⁹ Lásd fentebb, 53. jegyz.

⁷⁰ Lásd fentebb, 31. jegyz.

⁷¹ Lásd fentebb, 36. jegyz.

⁷² A *Cosmodromius* esetében a hipotetikus Paderborni Évkönyv felhasználását valószínűsíti a szakma, lásd *Cosmodromius Gobellini Person* i. m. XLVI., 35. (Paul Scheffer-Boichorst bevezető tanulmánya és kritikai megjegyzése).

⁷³ Mindkét forrásban visszaköszön az információ László nőstestvére, Zsófia és Magnus szász herceg házasságkötéséről. L. *Sächsische Weltchronik* i. m. 187.; *Chronicon Brunsvicensium Picturatum* i. m. 331. A 15–16. század fordulóján alkotó Konrad Bote kétségkívül használta a 13. századi német nyelvű világkrónikát, lásd EMCh I. 194. (Carsten Kottmann szócikke).

⁷⁴ A két forrás ugyanazt az értesülést őrizte meg számunkra. Lásd fentebb, 59. jegyz. és 39. jegyz.

belüliek, ám hozhatunk példát a forráscsoporton kívüli szövegátvétellekre is. Bár a Pegai és Bosai Évkönyv (*Annales Pegavienses et Bosovienses*) a magyar királyt csehországi esemény kapcsán említi,⁷⁵ az elbeszélésben szereplő históriának nem találjuk párhuzamát a cseh tradícióban. A Szász Annalista⁷⁶ vagy a 13. századi Braunschweigban összeállított *Chronica Bohemorum*⁷⁷ ugyanakkor ismerik és hasznosítják Prágai Kozma információit. *A magyar tradícióból táplálkozik – azt ülteti át német nyelvre – Mügelni Henrik (adatait azonban a továbbiakban nem vonom be elemzésembe).*⁷⁸

A német forrásanyag magyar vonatkozású részletei – kortárs és egymástól független híradások – viszonylag magas arányukban egyetlen év eseményeiről tájékoztatnak. Kútfőink arról számolnak be, hogy Salamon – aki 1074-ben visszaszorult az ország nyugati határszélére – unokafivéreivel szemben a császárhoz folyamodott segítségért: IV. Henrik – ahogyan arról többek között az Augsburgi

⁷⁵ *Annales Pegavienses* i. m. 240–241. A forrás a magyar király a cseh királynak küldött ajándékait említi Groitschi Wichpert történetébe ágyazva. A témához lásd még *Thomas Vogtherr: Wiprecht von Groitzsch und das Jakobspatrozinium des Klosters Pegau. Ein Beitrag zur Kritik der Pegauer Annalen. Neues Archiv für sächsische Geschichte* 72. (2001) 35–53.

⁷⁶ *Die Reichschronik des Annalista Saxo* i. m. 482. A filológiai összefüggést megjegyzi Klaus Nass, uo. 7. jegyz.

⁷⁷ *Cronica Boemorum auct. canonico S. Blasii Brunsvicensis* i. m. 39. A filológiai összefüggést a szövegkiadás is feltünteti.

⁷⁸ Mügelni Henrikre lásd fentebb, 51. jegyz. Ugyancsak a magyar hagyományból táplálkozik az a királyjegyzék (vagy inkább rövid krónika), amely Udinei János (Johannes de Utino) 1344–1349 között összeállított világkrónikájához csatlakozik a 15. században is nagy népszerűségnek örvendő kompiláció néhány kéziratában: a magyar uralkodók listáját a latin mellett a német változat wgyes *manuscriptumai* is fenntartották. A latin nyelvű variánst lásd Ioannis de Utino *Brevis narratio de regibus Hungariae*. In: *Analecta monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum inedita*. Ed. Franciscus Toldy. I. Pesthini 1862. 75–86.: 79–80. *Kulcsár Péter* magyar fordításában lásd *Johannes de Utino: Rövid elbeszélés Magyarország királyairól (1459/63)*. In: *Krónikáink magyarul* i. m. III/1. 85–92.: 86–87. A német nyelvű történeti irodalom Szent László-ábrázolásának bemutatásához a kútfő tanúságtételét felhasználja *Radek, T.: Das Ungarnbild in der deutschen Historiographie* i. m. 35.; 206–207. A krónika gazdag szöveghagyományához és magyar adataihoz lásd továbbá *Vizkelety András: Johannes de Utino világkrónikájának szöveghagyományozása. Magyar Könyvszemle* 101. (1985) 3–4. sz. 195–209.; *Veszprémy László: Egy késő középkori világkrónika a Mátyás-kori historiográfiában. Johannes de Utino latin nyelvű krónikájának hazai recepciója. Századok* 144. (2010) 2. sz. 465–484.; *Radek Tünde: Johannes de Utino „Világkrónikájának” kéziratái (14–15. század) és a német nyelvű kéziratok provenienciája. Magyar Könyvszemle* 129. (2013) 1. sz. 1–22. A német területek a magyar tradícióból is merítő kései hagyományát – amellyel alább nem foglalkozom – részletesebben bemutatja s ehhez további forrásokat közöl Bradács Gábor jelen kötetben szereplő tanulmánya.

Évkönyv⁷⁹ vagy a Weltenburgi Feljegyzések⁸⁰ tömör híradásaiból is értesülhetünk – az év augusztusa folyamán felvonult seregével, ám magyarországi hadjárata kudarcot vallott.⁸¹ Reichenauai Bertold nyomán azt is megtudhatjuk, hogy a német király a következő esztendő koranyarán ugyancsak Magyarország ellen készült, ám hadait végül a felkelő szászok ellen fordította.⁸² A lázadás leverése után – ha hihetünk Hersfeldi Lampertnek – a császárt újfent Magyarországra hívták, hogy Salamon érdekeit képviselve tárgyalóasztalhoz üljön Gézával és öccsével.⁸³

Azt, hogy a részletesebb tudósítást ránk hagyományozó történetírók hogyan állítják be a magyarországi hatalomváltást, meghatározza szerzőink császár-, avagy pápapárti állásfoglalása az investitúraháború küzdelmei során. A *Liber ad Gebhardum* címen ismert gregoriánus vitairat szerzője, Lautenbachi Manegold üdvözli a hercegek hatalomra kerülését (*ugyanezen nép a paráznságnak és igazságtalanságnak sokszor hódoló Salamont eltávolította és helyébe*

⁷⁹ „Rex Ungariam ingressus, vastat, et omnes seditiones moventes expellit” – Annales Augustani i. m. 128.

⁸⁰ „Radisponae magna pars ardebat 3. Non. Aprilis; item magna pars 2. Non. Iulii arsit. Heinricus rex, filius tercii Henricii et imperatoris, in Ungariam cum exercitu perrexit et ultra Ungaricos fines Gonzonem ducem insequendo fugavit; regem eiusdem regionis Salomonem in militem suscepit. Eclipsis lunae facta est circa quintam horam noctis 8. Idus Octobris (...)” – Notae Weltenburgenses i. m. 571. Lásd még a weltenburgi halottaskönyv adatát: CFH II. 1678–1679. (3967. sz.). Az Iburgi Évkönyv arról is tud, hogy a császár Vácig nyomult előre hadaival: „Rex Heinricus Ungariam vastavit usque ad Wazenburg” – Annales Yburgenses i. m. 436.; *Pauler Gy.*: A magyar nemzet története i. m. I. 561–562.: 257. jegyz.

⁸¹ „Exercitus regis, qui ad tanti belli administrationem nihil sumptuum preparaverat, gravissima statim laborabat inedia, adeo ut homines plerosque, animalia pene omnia brevi pestilentia et fames consumerent. Qua necessitate compulsus rex, nullo insegni facinore perpetrato, Ungaria excessit (...)” – Lamperti monachi Hersfeldensis Opera i. m. 198. Talán Lamperttől veszi át adatát az Ottobeureni Évkönyv: Annales Ottenburani i. m. 7. Vö. „Et post pentecosten exercitum numero non modicum, in Pannonias palam antea preparatum, tunc in Saxoniam de repente promovit” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 225. (a megfelelő részlet Reichenauai Bernold krónikájából származik). Az eseményekre lásd *Makk F.*: Magyar külpolitika i. m. 101–102.; *Uő.*: Salamon és I. Géza i. m. 156.

⁸² „Rex natalem Domini apud Argenturacum / non parvis optimatum suorum gloriosus copiis officiose celebravit et ibidem, sub nomine propalato Pannonice quasi / post pascha mox reiterande expeditionis, Saxoniam cum exercitu ex inproviso adeundam artificiosa iamiamque industrius intentione cum suis fidelibus moliebatur” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 221. Lásd még *Makk F.*: Magyar külpolitika i. m. 105–106.; *Uő.*: Salamon és I. Géza i. m. 159.

⁸³ „Simulat se a Salomone, viro sororis suae, rege Ungariorum, in Ungariam evocatum, ut lites, quae inter ipsum erant et loadam, qui eum regno expulerat, habito cum utrisque familiari colloquio componeret. Huius itineris pretextu, elusis omnibus regni principibus, in Bohemiam profiscitur” – Lamperti monachi Hersfeldensis Opera i. m. 230. Salamon segítségkérését tényként fogadja el *Makk F.*: Magyar külpolitika i. m. 106.; *Uő.*: Salamon és I. Géza i. m. 159.

a Géza nevű Magnust állította).⁸⁴ Hozzá hasonlóan erősen negatív képet fest Salamonról (*gyalázatos tetteinek túlzott volta és erkölcstelensége miatt elűztek királyságából*) az a Bertold, aki a Bodeni-tó szigetén fekvő Reichenau bencés apátságában Hermannus Contractus krónikáját (*Chronicon de sex aetatibus mundi*) folytatja.⁸⁵ *Annales*e második redakciójában nem minden iróniától mentesen nyilatkozik a császárról az 1074. évi német hadjárat legbőbeszédűbb krónikása, Hersfeldi Lampert: beszámolója szerint a hatalomvágyó IV. Henrik csupán akkor nyújt támogatást nővére férjének, amikor Salamon Wormsba menesztett követei útján hűbéri esküt ígér a német uralkodónak – megelőzőleg a német király fontosabbnak ítéli saját belügyeit, mint egy esetleges magyarországi beavatkozást (*nehogy az államnak véletlenül felajánlott haszon az ő tunyasága miatt vesszen kárba*).⁸⁶ Akad példa császárpárti tudósításra is. Salamon IV. Henrikkel szembeni alávetett helyzetét a már említett Augsburgi Évkönyv szűkszavú híradása is szükségesnek látja kiemelni: a kútfő megjegyzi, hogy a hatalmát visszaszerezni kívánó magyar király elfogadta sógora fennhatóságát (*Salamont [ti. a császár – CsJ] saját főhatalma alá veti*).⁸⁷

Míg az 1074. évi sikertelen német támadásról – vagy arról, hogy Henrik 1075-ben Magyarország helyett inkább a szászok ellen fordította fegyvereit – több, egymástól független beszámolóban olvashatunk, addig a későbbi eseményekről szóló híradások egy-egy mozzanatát világítják csupán meg László Salamonnal szembeni küzdelmének és a belviszálytól is meghatározott európai politikájának: az investitúraháborúban való állásfoglalásának.⁸⁸ A legtöbb információt az 1077 utáni események vonatkozásában Konstanzi Bernold, a Sankt Blasien-i monostor Rómában is megfordult szerzetese szolgáltatja. Autográf kéziratban is ránk maradt világkrónikája, amely az 1054–1074 közötti szakaszában Reichenau Bertold munkájára támaszkodik, az 1083 utáni periódus vonatkozásában válik értékes forrássá: az önálló fogalmazatú egységben a történetíró egyértelműen jelzi VII. Gergely melletti kiállását.⁸⁹

Szent László uralkodásának mely történéseiről nyerhetünk tehát forrásaink alapján tájékoztatást? Az Augsburgi Évkönyv nyomán tudunk ar-

⁸⁴ ÍF 1050–1116. 132. (ford. Thoroczkay G.). „Sic quoque gens eadem Salemonem multis fornicationibus et iniustitiis servientem deiecit eique Magnisonem cognomine Gieuso subrogavit” – Manegoldi ad Gebehardum liber i. m. 364.

⁸⁵ ÍF 1050–1116. 123. (ford. Thoroczkay G.); „etiam ob flagitiorum suorum insolentiam et turpitudinem (...) depulsus est dignitate sua” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 220. L. még EMCh I. 174–175. (F. Hartmann szócikke), 780. (Sandra Lehner szócikke).

⁸⁶ ÍF 1050–1116. 109. (ford. Thoroczkay G.); „(...) ne tantum rei publicae commodum causa oblatum sua ignavia corrumperetur” – Lamperti monachi Hersfeldensis Opera i. m. 198.

⁸⁷ ÍF 1050–1116. 213. (ford. Thoroczkay G.). „Salemonem suae ditioni subiecit” – Annales Augustani i. m. 128.

⁸⁸ *Makk F.*: Magyar külpolitika i. m. 109–138.

⁸⁹ EMCh I. 173–174. (F. Hartmann szócikke). Lásd még fentebb, 53. jegyz.

ról, hogy a császár 1079-ben újfent betört Magyarországra,⁹⁰ ahol egyébként IV. Henrik politikai ellenfelei is menedékre találtak: ahogy azt Reichenau Bertold is elbeszéli, Formbach és Neuburg grófja, Egbert 1077-ben László udvarába menekült.⁹¹ Ugyancsak Bertold informál bennünket arról, hogy a magyar király követei 1078-ben feltűntek Goslarban, ahol felajánlották segítségüket Rheinfeldeni Rudolf német ellenkirálynak (1077–1080).⁹² Azt, hogy László – összhangban akkori politikai törekvéseivel – éppen az ő hűgával kötött házasságot, egyedül Konstanzi Bernold őrizte meg számunkra: a történetíró a királyné 1090. évi halálhírét közli.⁹³ IV. Henrik ellenfeleinek táborához kapcsolta Gézátt és Lászlót egyébként hűgük, az Ulrik weimari gróf halálát követően özvegyen maradt Zsófia 1070. évi frigye is Magnus szász herceggel:⁹⁴ a genealógiai jellegű értesülés több forrásban felbukkan⁹⁵ (Hersfeldi Lampert

⁹⁰ „Rex Hungariae fines invasit” – Annales Augustani i. m. 129.; *Makk F.*: Magyar külpolitika i. m. 116–117. Az évkönyv adatát a szakirodalom Guden oklevelének keltezéséhez is felhasználta. A problematikát legújabban *Körmendi Tamás* tárgyalja, akinek úton is köszönöm, hogy tanulmányát („Midőn télidőben a németek elpusztításának szándékával útra kelt.” Szent László király állítólagos 1079-i német hadjáratáról és Guden oklevelének keltezéséről) kéziratban a rendelkezésemre bocsátotta.

⁹¹ „Ipsum [sc. Eggibertum – CsJ] denique sibi resistere minime sufficientem ad regem Ungariorum cum uxore suisque omnibus fugatum exulare coegit” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 301–302. A gróf személyére lásd ÍF 1050–1116. 124.: 655. jz. (Thoroczkay G. megjegyzése). Hersfeldi Lampert jegyezte fel, hogy egy évvel korábban, amikor Judit királyné fivérével visszatért férjéhez, a Nyugat-Magyarországon berendezkedett Salamonhoz, Henrik elküldte vele azt a halberstadti püspököt, akit magától távol kívánt tudni. Lásd Lamperti monachi Hersfeldensis Opera i. m. 265–266.

⁹² Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 331.; *Makk F.*: Magyar külpolitika i. m. 114.

⁹³ Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 481.; *Makk F.*: Magyar külpolitika i. m. 114.

⁹⁴ *Wertner Mór*: Glossák az Árpádok genealógiájához. Első közlemény. Turul 5. (1887) 12–18.; *Szegfű L.*: I. László alakja i. m. 40., 45.

⁹⁵ Több kútfő témánk vonatkozásában egyedül ezt a közlést őrizte meg (Zsófia esetenként – tévesen – László helyett Kálmán nőtstestvéreként jelenik meg): (1) a Braunschweigi Rímes Krónika: Braunschweigische Reimchronik i. m. 474.; (2) a Welfek 1126 után összeállított genealógiája: Genealogia Welforum. (MGH SS XIII.) Hannoverae 1881. 733–734.: 734.; CFH II. 995. (2421. sz.); (3) az előző forrásra támaszkodó weingarteni Welf-történet: Historia Welforum Weingartensis. Ed. Ludewicus Weiland. (MGH SS XXI.) Hannoverae 1869. 454–472.: 462–463.; Genealogia Welforum. In: Geschichtsquellen. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_02404.html, utolsó letöltés 2017. 08. 02.; CFH II. 1190–1191. (2884. sz.), a forrásról l. EMCh I. 806–807. (Leila Werthschulthe szócikke); (4) a lüneburgi Szent Mihály-monostor krónikája: Chronicon s. Michaelis Luneburgensis i. m. 396.; (5) Veit Arnpeck (Vitus Arnpeckius) Bajor Krónikája: Veit Arnpeck, Sämtliche Chroniken. Ed. Georg Leidinger. (Quellen und Erörterungen zur Bayerischen und deutschen Geschichte. Neue Folge 3.) München 1915. 161.; CFH III. 2637–2648. (5122. sz.): 2642.; a forrásról lásd Körmendi T.: Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m. 96–99. (1.2.18. sz.): 96–97.; EMCh I. 112. (Martin Przybil-

évkönyve,⁹⁶ a Szász Annalista világkrónikája,⁹⁷ a *Sächsische Weltchronik* és az ahhoz csatlakozó Welf-genealógia,⁹⁸ Konrad Bote: *Cronecke der Sassen*).⁹⁹

Konstanzi Bernold két tömör híradása jelzi, milyen fordulatot eredményezett Salamon halála László külpolitikájában: a korábban kényszerűen a pápa táborához tartozó – az egyházfőtől való függést azonban elutasító – uralkodó 1087 után a császárhoz közeledett.¹⁰⁰ Az ellenfele halálhíre előtt néhány hónappal zajló speyeri birodalmi gyűlésen a magyar király követei még segítségüket ajánlották Rheinfeldeni Rudolfnak, ám öt évvel később Welf bajor hercegnek már László és IV. Henrik találkozásját kellett megakadályoznia.¹⁰¹

Értelemszerűen foglalkoztatja a német történetírókat Salamon alakja: visegrádi raboskodásáról tud Konstanzi Bernold (kiszabadulását az 1084. évre helyezi),¹⁰² 1087. évi halálhírét pedig – Bernold¹⁰³ és a Szász Annalista¹⁰⁴ mellett – két kései krónika (Gobelin Person,¹⁰⁵ Dietrich Engelhus / Theodericus Engelhusius)¹⁰⁶ is feljegyzi. Hagiográfiai forrás – Szent Ottó babenbergi püspök *vitái* – nyomán arról is tájékozódhatunk, hogy a megözvegyült Judit a lengyel uralkodóval lépett házasságra.¹⁰⁷

Kevés olyan adatunk van ugyanakkor, amely nem kifejezetten a német–magyar kontaktusokhoz köthető. Bernoldnál találunk utalást az 1083. évi szent-

ski szócikke); Arnpeck, Veit: *Chronica Baioariorum*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00541.html, utolsó letöltés 2017. 08. 02. A Zsófia házasságára vonatkozó feljegyzések feltérképezése – a frigy 1070. évi időpontja egyébként is kívül esik az általam vizsgált időbeli perióduson – aligha teljes.

⁹⁶ Lamperti monachi Hersfeldensis *Opera* i. m. 162. (az 1061. évnél).

⁹⁷ *Die Reichschronik des Annalista Saxo* i. m. 528. (az 1106. évnél).

⁹⁸ *Sächsische Weltchronik* i. m. 187., 275. Vö. még CFH II. 840. (1945. sz.).

⁹⁹ *Chronicon Brunsvicensium Picturatum* i. m. 331.

¹⁰⁰ *Makk F.*: *Magyar külpolitika* i. m. 122–123., 135.

¹⁰¹ *Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz* i. m. 465., 493.

¹⁰² *Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz* i. m. 435., 438–439.

¹⁰³ *Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz* i. m. 465–466.

¹⁰⁴ *Die Reichschronik des Annalista Saxo* i. m. 478.

¹⁰⁵ *Cosmodromius Gobellini Person* i. m. 35.

¹⁰⁶ *Nova chronica magistri Theodorici Engelhusen*. In: *Script. rer. Brunsvic. II. Hanoverae 1710. 978–1143.*: 1093.; CFH III. 2190–2193. (4747. sz.): 2192. A forrásról lásd EMCh I. 576–577. (Brigitte Pfeil szócikke); Engelhusius, Theodericus: *Chronicon continens res Ecclesiae et Reipublicae ab o.c. usque ad a. 1421*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_02113.html, utolsó letöltés 2017. júl. 27.

¹⁰⁷ Lásd fentebb, 49. jegyz. – A forrásokat, mivel azok Gombosnál is szerepelnek, nem zártam ki vizsgálataimból, ám megjegyzem, hogy a szentéletrajzok IV. Henrik hűgának Salamonnal kötött első házasságát nem említik.

té avatásokra,¹⁰⁸ és két egymástól független kútfő (Bernold, Augsburgi Évkönyv) is hírt ad egy 1092. évi magyarországi földrengésről.¹⁰⁹

IV. Henrik 1074. évi hadjárata – és Zsófia hercegnő házassága – mellett még egy esemény van, amelyről forrásaink jelentősebb számban szólnak: Szent László 1095. évi halála egy tucatnyi évkönyvben és krónikában bukkan fel.¹¹⁰ Ezek a híradások azonban nem függetlenek egymástól: a feljegyzések a Hildesheimben és a mainzi Szent Albán-monostorban vezetett évkönyvek tudósítására, valamint Michelsbergi Frutolf tájékoztatására vezethetők vissza.

A fentebb bemutatott közlések nélkülözhetetlenek a külpolitika-történeti rekonstrukcióhoz, ám aligha alkalmasak arra, hogy képet alkothassunk arról, hogyan vélekedtek a német területek szerzői – akár a 11. században, akár később – Lászlóról vagy uralmáról. A király neve sem kerül elő feltétlenül forrásainkban, s személyéről még kevésbé szolgáltatnak adalékot a krónikások.

Valamiféle értékelést a gregoriánus és császárpárti szerzők tollán keletkezett részletesebb elbeszélésekből olvashatunk ki. A VII. Gergely táborához tartozó történetírók – s korpuszunkban ők vannak többségben – megemlékeznek a Salamon hatalmát megdőntő hercegek erényeiről. Hersfeldi Lampert, aki szerint Géza (a forrásban *Ioas*) *ama nép akkori erkölceihez képest nem volt reménytelen jellemű ifjú*,¹¹¹ arról fest képet, milyen taktikával védte meg országát I. Béla fia a német sereggel szemben (*azokon a helyeken, ahol az ellenség betörésétől féltek, az emberek semmi élelmet, az állatok semmi takarmányt ne találjanak, és ezután*

¹⁰⁸ Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 435.

¹⁰⁹ Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 496–497.; Annales Augustani i. m. 134.

¹¹⁰ (1) Hildesheimi Évkönyv: lásd fentebb, 32. jegyz. (a kiadás nem jelöl meg filológiai kapcsolatot); (2) Magdeburgi Évkönyv: lásd fentebb, 66. jegyz. (Pertz a Hildesheimi Évkönyvben és Aurai Ekkehard [Michelsbergi Frutolf] krónikájában jelöli meg a forrást); (3) Pöhldei Évkönyv: lásd fentebb, 66. jegyz. (a szövegkiadás Aurai Ekkehardban [Michelsbergi Frutolfban] jelöli meg a forrást); (4) Harsefeldi (Rosenfeldi) Évkönyv: lásd fentebb, 66. jegyz. (a szövegkiadás nem jelöl meg forrást, ám szövegszerű egyezés mutatható ki az egyéb híradásokkal); (5) a mainzi Szent Albán-monostor évkönyve: lásd fentebb, 56. jegyz. (a kiadás nem tüntet fel forrást, ám a közlés ugyanebben a formában olvasható egyebütt); (6) a Szász Annalista krónikája: Die Reichschronik des Annalista Saxo i. m. 487. (a feltüntetett forrás: a mainzi Szent Albán-monostor évkönyve vagy a Hildesheimi Évkönyv); (7) Konrad Bote krónikája: Chronicon Brunsvicensium Picturatum i. m. 331. (az 1098. évnél!) (kései híradás); (8) Michelsbergi Frutolf krónikája: lásd fentebb, 43. jegyz. (nincs feltüntetve forrás, önálló értesüléssel lehet dolgunk); (9) Hermann Korner *Chronica novellája*: M. Hermann Corneri *Chronica* i. m. 628.; (10) Marianus Scotus krónikájának folytatása: lásd fentebb, 65. jegyz. (! az 1117. évnél) (a megjelölt forrás: a mainzi Szent Albán-monostor évkönyve); (11) Szász Világkrónika: Sächsische Weltchronik i. m. 180. (forrás: Aurai Ekkehard [Michelsbergi Frutolf] és Pöhldei Évkönyv); (12) Dietrich Engelhus: Nova chronica magistri Theodorici i. m. 1093. (kései híradás).

¹¹¹ ÍF 1050–1116. 104. (ford. Thoroczkay G.); „(...) pro illius tum gentis moribus non haud desperatae indolis adolescens (...)” – Lamperti monachi Hersfeldensis Opera i. m. 78.

ő az összes emberével egy elérhetetlen fekvése miatt az ellenség számára teljességgel megközelíthetetlen szigetre vonult).¹¹² Reichenauai Bertold sem Gézáról, sem Lászlóról nem szól részletesebben, ám az unokafivére vagy előkelői szavára sem adó (ő még azok tanácsait is semmibe vette) Salamonról megfogalmazott pejoratív ítélete¹¹³ egyértelművé teszi, hogyan vélekedett a hercegek hatalomátvételéről. Erkölcsében is züllöttnek mutatja be IV. Henrik sógorát (sem ő, sem a neje [...] az Apostol ellenére egymást kölcsönösen megcsalni nem féltek)¹¹⁴ Konstanzi Bernold – méltóbbnak ítélve a trónra a pápa táborához [...] aki a katolikusok pártjához tartozónak vallotta magát [...] ;¹¹⁵ [...] megígérte, hogy kitart Szent Péter hűségén)¹¹⁶ tartozó Lászlót (Salamon, aki [...] a királyi méltóságra igen méltatlan [...] volt, László nevű földijétől a királyságtól megfosztatott).¹¹⁷ Ugyancsak jogosnak látja Salamon uralmának megdöntését Lautenbachi Manegold, aki László méltatásáról sem feledkezik meg: ennek az embernek [ti. Gézának – CsJ] az elvesztése után fivérét, Lászlót állították a helyébe, a tette kész és derék férfiút (...) ez nem jogsértés.¹¹⁸ Kútffőinken végigtekintve elmondhatjuk tehát, hogy a műveikben a gregoriánus szellemiséget képviselő szerzők legitim uralkodóként ábrázolják I. Béla fiait, azonban elbeszéléseikből sokkal inkább Salamon, mint a haláláról szóló híradásokban kegyes emlékeztűnek¹¹⁹ mondott László hús-vér alakja bontakozik ki.

Hersfeldi Lampert fentebb idézett ironikus megjegyzése – Géza ama nép akkori erkölcséhez képest¹²⁰ derék ifjú volt – azt sugallhatja, hogy a magyarokról aligha vélekedtek német földön pozitívan, ám további, a nép megítélését jelző adalékkal forrásaink nem szolgálnak. Hasonlóan keveset tudhatunk meg kút-

¹¹² ÍF 1050–1116. 109. (ford. Thoroczky G.); „(...) in locis, in quibus irruptio hostium timebatur, nihil animalia pabulorum reperirent, et sic ise cum omnibus suis in quendam insulam propter locorum difficultatem omnino hostibus inaccessibilem se contulit” – Lamperti monachi Hersfeldensis Opera i. m. 198.

¹¹³ ÍF 1050–1116. 123. (ford. Thoroczky G.); „(...) parvipendens et ipse consilia eorum” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 220.

¹¹⁴ ÍF 1050–1116. 205. (ford. Rokay P.). „Nam nec illa nec ille coniugale fedus ad invicem eatenus servaverunt, immo contra apostolorum se ipsos invicem fraudere non timuerunt” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 439.

¹¹⁵ ÍF 1050–1116. 205. (ford. Rokay P.); „(...) parti catholicorum assentaneus (...)” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 438.

¹¹⁶ ÍF 1050–1116. 206. (ford. Rokay P.); „(...) se in fidelitate sancti Petri perseveraturum declaravit” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 465.

¹¹⁷ ÍF 1050–1116. 205. (ford. Rokay P.). „Salomon rex Ungarorum, sed regia dignitate indignissimus (...) a compatrioto suo, nomine Latislao, regno privatus (...)” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 435.

¹¹⁸ ÍF 1050–1116. 132. (ford. Thoroczky G.). „Quo videlicet hominem exuto, superstite adhuc Salemone deiecto, fratrem eius Latezlaum virum strennum et bonum substituit. Haut iniuria” – Manegoldi ad Gebehardum liber i. m. 364–365.

¹¹⁹ „vir piaie memoriae” – Annales Hildesheimenses i. m. 49.

¹²⁰ Lásd fentebb, 111. jegyz.

főink nyomán magáról az országról. Ugyancsak Lampert évkönyve említi azt a vizenyős területet – alighanem a Csallóközt –, amelynek védelmébe IV. Henrik betörése idején Géza visszavonult.¹²¹ Konstanzi Bernold érdeklődését akkor kelti fel leginkább a magyar föld, amikor ott általa csodásként értékelt események – földrengések, áradások – történnek, ám a színes beszámoló földrajzi ismeretei a Kárpát-medence két főfolyójára korlátozódnak (*egy hegy a Dunába omlott; a Tisza nevű folyó három napig véresen folyt*).¹²²

Összefoglalóan elmondhatjuk tehát, hogy a német forrásokból viszonylag magas számú magyar vonatkozású eseményről nyerhetünk információkat: ezek közül (a király nővérének házasságkötésétől eltekintve) IV. Henrik 1074. évi háborúja és Szent László halála felülreprezentáltak a forrásanyagban. Értékes önálló beszámolót – részletesebb, a magyarországi trónviszály német megítéléséről is valló tudósítást – hagyományozott ránk a kortárs Reichenau Bernold vagy Hersfeldi Lampert, ám a legtöbb, a témánkba vágó részletet Konstanzi Bernoldnál olvashatjuk. A hosszabb terjedelmű híradások mellett akadnak egy-egy mondatos bejegyzések is: ezek sorában említettük az Augsburgi Évkönyv vagy a Weltenburgi Feljegyzések tömör közléseit IV. Henrik 1074. évi hadjárataról vagy a Salamon halálát hírül adó (kései) tudósításokat.

3. Ausztriai források

Alsó- és felső-ausztriai, stájerországi vagy a salzburgi érsekség területén keletkezett forrásaink csaknem egytől egyig az osztrák annalisztika képviselői: a 12. századtól vezetett évkönyvek – a melki,¹²³ az admonti,¹²⁴ a garsteni¹²⁵ és

¹²¹ Lásd fentebb, 112. jegyz.; *Pauler Gy.*: A magyar nemzet története i. m. I. 130.

¹²² ÍF 1050–1116. 207. (ford. Rokay P.). „Nam quidam mons se in Danubium peacipitavit (...). Fluvius quoque nomine Thizaha per triduum sanguineus fluxit” – Die Chroniken Bertholds von Reichenau und Bernolds von Konstanz i. m. 496.

¹²³ „Henricus rex in Ungariam adversus Iotschonem patrualem Salomonis profectus, incassum rediit” – Annales Mellicenses. Ed. Wilhelmus Wattenbach. (MGH SS IX.) Hannoverae 1851. 480–535.: 499.; CFH I. 155–156. (380. sz.): 156. A forrásról lásd EMCh I. 73–74. (Meta Niederkorn szócikke).

¹²⁴ Annales Admuntenses. Ed. Wilhelmus Wattenbach. (MGH SS IX.) Hannoverae 1851. 569–579.: 576. (a szövegkiadás szerint a közlés forrása a Melki Évkönyv; ennek híradásához az admonti annalista egy további megjegyzést fűz: „Item secundo et tercio illo profectus, terram Ungarorum in deditionem accepit”); CFH I. 89–90. (197. sz.): 90. A forrásról lásd EMCh I. 52. (Brian Murdoch – Kerstin Pfeiffer szócikke); Annales Admontenses, a. 1–1139. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00169.html, utolsó letöltés 2017. júl. 30.

¹²⁵ Chronicon Garstense. In: *Rerum Austriacum scriptores qui lucem publicam hactenus non viderunt, et alia monumenta diplomatica nondum edita*. Ed. Adrianus Rauch. (a továbbiakban: RAS) I. Vindobonae 1793. 5–40.: 13.; CFH I. 558–560. (1345. sz.): 559. A forrásról lásd *Körmendi T.*: Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m. 65–66. (1.1.13. sz.): 65.

a salzburgi történeti feljegyzések,¹²⁶ valamint Reicherspergi Magnus (Magnus Reicherspergensis) krónikája¹²⁷ – szoros szemmatikai kapcsolatban állnak egymással,¹²⁸ s témánk vonatkozásában ugyanezt a tradíciót látszik ismerni az elbeszélésében az 1327-ig ívelő *Chronicon Austriacum* is.¹²⁹ Szűkszavú kútfőinkből meglehetősen sovány kép bontakozik ki a 11. század utolsó harmadának magyar történelméről. A hagyományban az általam vizsgált korszak egyetlen eseménye tűnik fel: a tudósítás, amely a Salamon megsegítésére induló IV. Henrik kudarcával végződő 1074. évi vállalkozásáról számol be, csaknem azonos szövegezésben köszön vissza valamennyi forrásban. A magyarországi hatalomváltásra utalva az évkönyvek a hercegek közül egyedül Gézát nevezik meg: Lászlót az osztrák annalsztika nem ismeri. Az admonti és a salzburgi feljegyzések arra sem felejtenek el emlékeztetni, hogy Salamon felajánlotta az országot a német uralkodónak: az annalisták ily módon a császárnak kedvező beállításban ábrázolják a történéseket.

Az ausztriai kútfők képezte halmazon belül filológiai szempontból két, az annalsztikus tradícióval nem rokonítható kútfő különül el. A karintiai Jakob Unrest önálló értesülésekkel a Mátyás-korra nézve rendelkező elbeszélése (*Ungarische Chronik*)¹³⁰ a késő középkori magyar tradícióból – egy (vagy több)

¹²⁶ *Annales s. Rudperti Salisburgenses*. Ed. Wilhelmus Wattenbach. (MGH SS IX.) Hannoverae 1851. 758–810.: 773. (a kiadás által megjelölt forrás a Melki Évkönyv, a közlés – az Admonti Évkönyv bejegyzéséhez hasonlóan – kiegészül a Magyarország alávetésére vonatkozó megjegyzéssel: „terram Ungarorum in deditionem accepit”); CFH I. 676–682. (1490. sz.): 677. A forrásra lásd *Annales Sancti Rudperti Salisburgenses*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00381.html, utolsó letöltés 2017. júl. 30.

¹²⁷ *Magni presbyteri Annales Reicherspergensis*. Ed. Wilhelmus Wattenbach. (MGH SS XVII.) Hannoverae 1861. 439–534.: 446.; CFH II. 1483–1484. (3582. sz.): 1484. A forrásra lásd *Magnus presbyter Reicherspergensis: Annales Reicherspergensis*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_03337.html, utolsó letöltés 2017. júl. 30.

¹²⁸ Franz-Joseph Schmale: *Die österreichische Annalistik im 12. Jahrhundert*. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 31. (1975) 141–203., kül. 148–153., 185–187., 199–203.

¹²⁹ Az évkönyvi hagyománnyal azonos szövegezés erre vall. Lásd Anonymi *Chronicon Austriacum Florianense incipiens* a s. Leopoldo marchione. In: RAS I. 213–300.: 219.; CFH I. 504–518. (1215. sz.): 504. A forrásról lásd Körmendi T.: *Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m. 70–71. (1.1.17. sz.): 70. A krónika adatát veszi át a Leobeni Névtelen, lásd Anonymi Leobensis Chronicon*. In: *Scriptores rerum Austriacarum veteres ac genuini*. Ed. Hieronymus Pez. I. Lipsiae 1721. 755–966.: 773.; CFH I. 266–280. (592. sz.): 267.; Anonymus Leobensis: *Chronik*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00480.html, utolsó letöltés 2017. nov. 13.; Körmendi T.: *Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m. 72–75. (1.1.19. sz.): 72–73.*

¹³⁰ *Ágoston Magdolna: Mátyás király és kora Jakob Unrest Osztrák krónikájában*. *Életünk* 12. (1990) 8. sz. 666–670.

rövidebb krónikaszerkesztésből¹³¹ – táplálkozik, amikor az Árpádok regnálásáról hírt ad. A történetíró tollán Salamon mellett – Unrest tud az országát az unokaöccsétől visszakövetelő egykori uralkodó állítólagos pólai haláláról¹³² – László is megjelenik:¹³³ forrásunkban megtaláljuk a krónikakompozícióban is olvasható históriát, miszerint a német fejedelmek a magyar királyt hívták volna meg a császári trónra.¹³⁴ A német nyelvű történeti munka az ausztriai források sorában egyedüliként említi László elhunytát – igaz, elhalálozásának napját tévesen¹³⁵ jelöli meg. Az uralkodó váradi sírja¹³⁶ a karintiai krónikás összeállítás mellett szerepel ugyanakkor a szepességi születésű Leibici Márton (Martinus de Leibitz) 1464-ben lejegyzett emlékirataiban (*Senatorium / Dialogus historicus*) is: dialógus formájában írt munkájába a bécsi skót kolostor egykori apátja a magyar egyházi hagyomány nyomán emeli be László püspökségalapításait és szentté avatását.¹³⁷

A földrajzi egység általam tanulmányozott tíz kútfője nem járul hozzá különösebben a Szent László-korral kapcsolatos ismereteink gyarapodásához. A dolgozatban vizsgált periódus alig tart számot a Salzburgtól Bécs környékéig működő történetírók érdeklődésére, s a sablonos megfogalmazású évkönyvi feljegyzések a 11. század végi Magyarországról Közép-Európában kiformalódott képet sem segítenek árnyalni. Ahogyan a német területekhez kapcsolható források sorában is a magyar tradícióból közvetlenül merítő kései krónika – Műgelni Henrik elbeszélése – kínálja László regnálásáról a legrészletesebb beszámolót, úgy az ausztriai forrásanyagban is az az Unrest szól bővebben a királyról, aki Magyarországon összeállított szöveg(ek) nyomán dolgozik.

¹³¹ Egy, az Esterházy-kódex krónikavariánsával rokonítható, ám annál bővebb szövegezésű elbeszélésből (esetleg több rövidebb krónikából) merített. Lásd *Mikó Gábor*: Élt-e valaha Szent István fia, Ottó herceg? Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúskodása. *Történelmi Szemle* 55. (2013) 1. sz. 1–22., kül. 7–9., 19. Unrest az Esterházy-krónikáétól eltérő adatokat közöl Szent Lászlóról: forrása ezen a ponton is hosszabb textus vagy eltérő kútfő lehetett.

¹³² *Rokay Péter*: Salamon és Póla. (Értekezések, monográfiák 23.) Újvidék 1990. 19–53.

¹³³ *Armbruster, A.*: Jakob Unrests Ungarische Chronik i. m. 491–492.

¹³⁴ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 416. (139. c.); *Szovák K.*: Szent László alakja i. m. 133–138.

¹³⁵ 1095. július 29. helyett 1094. augusztus 1-je.

¹³⁶ A kérdéshez l. *Solymosi László*: Szent László somogyvári sírjának legendája. In: *Magyar történettudomány az ezredfordulón*. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Szerk. Gecsényi Lajos – Izsák Lajos. Bp. 2011. 125–142.

¹³⁷ *Senatorium sive Dialogus historicus Martini abbatis Scotorum Viennae Austriae*. In: *Scriptores rerum Austriacarum veteres ac genuini*. Ed. Hieronymus Pez. II. Lipsiae 1727. 623–674.: 667.; CFH II. 1571–1573. (3629. sz.): 1572. A forrásról lásd Leibitz, Martin von: *Senatorium*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_03212.html, utolsó letöltés 2017. július 30. és Bradács Gábor tanulmányát jelen kötetben.

4. Francia források

A negyedik geográfiai csoportba a Rajnától Nyugatra keletkezett beszámolókat soroltam: a következőkben bemutatandó források az észak-francia területeken (Pikárdiában és Champagne-ban), valamint Flandriában és Alsó-Lotaringiában kerültek lejegyzésre. A dél-francia vidékhez egyetlen kútfő, a languedoci Saint-Gilles-du-Gard bencés apátságának halottaskönyve kapcsolható.¹³⁸

Összesen nyolc híradásunkat – Nyugat-Európa történetírói csekély érdeklődést tanúsítanak az 1074–1095 közötti Magyarország iránt – öt filológiai csoportba sorolhatjuk: *a)* Külön kell kezelnünk a világkrónika-irodalmat: Froidmont-i Helinandusnál (Helinandus de Frigido Monte),¹³⁹ a Laoni Névtelennél (Anonymus Laudunensis)¹⁴⁰ vagy a ghenti Szent Bavo-apátság krónikájában¹⁴¹ Gembloux-i Sigebert 12. század eleji *Chronographiájának* adatai¹⁴² – utóbbiak a számos forrásból táplálkozó összeállítás önálló szövegállományához sorolhatók – köszönnek vissza.¹⁴³ *b)* Kivételt képez Trois-Fontaines-i Alberik a 13. század derekán szerkesztett kompilációja:¹⁴⁴ bár a ciszterci krónikás előtt Sigebert műve korántsem volt ismeretlen, a medievisztika korán felfigyelt a champagne-i történeti munka és a magyar tradíció kapcsolatára. Az Árpád-házi királyok uralkodására vonatkozó feljegyzések jelentős részben a magyarországi rendtársak tájékoztatásán alapulnak.¹⁴⁵ *c)* A gembloux-i történetíró mellett témánk vonatkozásában a flandriai Szent Hubertus-monostor történeti feljegyzései is tartottak fenn önálló értesülést:¹⁴⁶ utóbbi kútfő híradását ültette át elbeszélésébe Orvali Egyed (Aegidius Aureaevallensis) a 13. században készült *gesta episcoporum*.¹⁴⁷

¹³⁸ Lásd fentebb, 40. jegyz.

¹³⁹ Helinandi Frigidi Montis monachi Chronicon. In: Patrologiae Cursus Completus. Series Latina. Ed. J[acques]-P[aul] Migne. I–CCXXI. Parisiis 1844–1865. CCXII. Parisiis 1865. 771–1082.: 963., 983.; CFH II. 1127–1129. (2724. sz.): 1129. A forrásról lásd EMCh I. 764. (Régis Rech szócikke).

¹⁴⁰ *Krijnie N. Ciggaar*: L'émigration anglaise à Byzance après 1066. Un nouveau texte en latin sur les Varangues à Constantinople. *Revue des études byzantines* 32. (1974) 301–342: 322–323.; ÍF 1050–1116. 362–363. (ford., bev., jegyz. Makk Ferenc). Gombos a forrás megfelelő részletét nem közli, lásd CFH I. (1207. sz.) 495–496.

¹⁴¹ Lásd fentebb, 29. jegyz.

¹⁴² Lásd fentebb, 42. jegyz.

¹⁴³ A filológiai összefüggéseket részletesebben is tárgyalom doktori értekezésemben, lásd *Csákó Judit*: Az Árpád-kori Magyarország a francia területen keletkezett elbeszélő kútfők tükrében. Doktori (PhD-) értekezés. [Kézirat. 2015.] 231–233. (52. sz.); 232–233. (53. sz.); 312–313. (113. sz.); 378–389. (162. sz.), kül. 388.

¹⁴⁴ Lásd fentebb, 45. jegyz.

¹⁴⁵ *Hóman Bálint*: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII–XIII. századi leszármazói. Forrástanulmány. Bp. 1925. 5–32.; *Latzkovits L.*: Alberik világkrónikájának magyar adatai i. m. 85–92.; *Machovich Viktor*: A magyar–francia cisztercita-kapcsolatok történetéhez. Egyetemes Filológiai Közöny 59. (1935) 269–288.

¹⁴⁶ Lásd fentebb, 37. jegyz.

¹⁴⁷ Aegidii Aureaevallensis Gesta episcoporum Leodiensium. Ed. Ioh[annes] Heller. (MGH SS XXV.) Hannoverae 1880. 1–129.: 89. (a szövegösszefüggést a kritikai kiadás

d) Újból említést kell tennünk a Laoni Névtelen világkrónikájáról, amely Szent László koráról szólva nem csupán Sigebertus *Chronographiájából* merít: a kései elbeszélésben a 11. század végi Magyarország egyházi kapcsolataival kapcsolatban olvasható tudósításnak¹⁴⁸ nem találjuk párhuzamát a francia forrásanyagban. e) Önálló csoportba sorolhatjuk végezetül a Magyarországgal – a languedoci anyaapátság somogyvári *filii*jával – szoros kapcsolatot ápoló Saint-Gilles *necrologiumának* magyar vonatkozású feljegyzését.¹⁴⁹

Az öt hagyománykörben öt témakörben kapunk önálló jellegű értesüléseket:

(1) Az alsó-lotaringiai Gembloux krónikásának, Sigebert-nek – ahogyan az a birodalmi történetírókra jellemző – tudomása van a Salamon és a hercegek közötti viszony megromlásáról.¹⁵⁰ Az 1075. évhez bejegyzett híradás, miszerint a császár ellen lázadó magyarok *az országból elűzött Salamon királyt hosszas ostrommal zaklatják*, Makk Ferenc következtetése szerint arra a támadásra utalhat, amelyet Géza ebben az évben intézhetett a nyugati határvidékre visszaszorult Salamon ellen.¹⁵¹ A forrásban a magyarok IV. Henrik elleni felkeléseként beállított katonai akcióról szót ejtenek – mint azt fentebb jeleztem – a Sigebert munkáját használó későbbi világkrónikák is.

(2) Az Ardenneken fekvő Szent Hubertus-apátság¹⁵² vélhetőleg 1098 és 1106 között szerkesztett¹⁵³ krónikáját a 11. század második felében Magyarországon működő észak-francia főpapok kapcsán idézi a medievisztika: a két személy, akiről a forrás nyomán szólnunk kell, Verduni Henrik liège-i püspök (1075–1091) környezetében tűnik fel. A kútfőnkben az 1081. évnél (is) szereplő és *bellegradi* főpásztornak mondott Franco magyarországi ténykedése vitatott – a püspöki székhelyre vonatkozó latin megjelölés alatt akár a pomerániai Bialo-

is feltünteteti); CFH I. 18–19. (81. sz.): 19. A forrásról lásd Aegidius Aureavallensis: *Gesta episcoporum Leodiensium*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00034.html, utolsó letöltés 2017. 08. 05.

¹⁴⁸ *Ciggaar, Krijnie N.*: *L'émigration anglaise* i. m. 323.

¹⁴⁹ Lásd fentebb, 40. jegyz.

¹⁵⁰ „Ungari contra Salomonem regem suum rebellionem meditantur; sed terrore Henrici imperatoris, cuius soror nupserat Salomoni, refrenantur” – Sigeberti Gemblacensis chronica i. m. 362. (1070. év).

¹⁵¹ Az idézet *Makk Ferenc* fordítása, lásd *Uő.*: *Salamon és I. Géza vizsálya* i. m. 158. „Ungari contra imperatorem rebellant, regemque suum Salomonem regno deturbatum, sub diutina custodia excruciant” – Sigeberti Gemblacensis chronica i. m. 363. A korpuszba nem vettem fel azt az angol forrást, amely a krónikásadatot ugyancsak átveszi. Lásd E Radulfi Nigri et Radulfi abbatis Coggeshalensis chronicis. Ed. Reinhold Pauli. In: *MGH SS XXVII. Hannoverae* 1885. 327–358.: 332. (a filológiai összefüggés megjegyzésével); CFH III. 2033–2034. (4341. sz.): 2033.

¹⁵² Saint-Hubert-en-Ardenne, régi nevén: Andage.

¹⁵³ A forrásról lásd *EMCh* I. 243. (Alain Dierkens szócikke); *Chronicon monasterii Andaginensis*. In: *Geschichtsquellen*. Hozzáférés: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00987.html, utolsó letöltés 2017. aug. 05.

gardot is érthetjük –,¹⁵⁴ ám a liège-i egyházmegyéből elűzött Walbodo apát, miután ügyének IV. Henriket nem tudta megnyerni, 1075-ben valóban menedékre lelhetett Géza udvarában.¹⁵⁵

(3) Az elmúlt évtizedek magyar kutatása előtt is ismert a teremtéstől az 1219. évig ívelő laoni világkrónika¹⁵⁶ azon híradása, amely szerint a Hódító Vilmos (1066–1087) uralma elől Bizáncba menekülő angol lovagok az Al-Dunától délre telepedtek meg. A forrás elbeszéli, hogy Új Angliából – mivel a konstantinápolyi *patriarcha* alá nem akartak tartozni – papjaikat Magyarországra küldték, hogy őket ott szenteljék fel.¹⁵⁷ A szakirodalom a kalocsai érsekség bácsi székhelyének létrejöttét éppen a balkáni angolok jelenlétével magyarázza: a hipotézis szerint az egyháztartomány újonnan kialakított délvidéki központjára alighanem azért lehetett szükség, mert a metropolita – nem utolsósorban a magyar állam hatalmi törekvéseit is szolgálva – ily módon akarta a fennhatóságát *Nova Anglia* területére kiterjeszteni.¹⁵⁸ A részlet a Magyar Királyság viszonyait illetően sem tájékozatlan: a névtelen krónikás tud egyfelől Salamon bebörtönzéséről, másfelől pedig – ahogyan kútfőnk fogalmaz – a magyarok IV. Henrik császár elleni lázadásáról.¹⁵⁹ Míg a trónjáról letaszított uralkodóval kapcsolatos híradás Sigebert tudósításával mutat párhuzamot,¹⁶⁰ addig kérdésesnek kell tartanunk, vajon milyen forrásból nyerte a balkáni angolokról és a Magyarországra

¹⁵⁴ La Chronique de Saint-Hubert i. m. 50–51., 102. A kérdés irodalmára l. ÍF 1050–1116. 67–68.: 356. jz. (Kis Péter jegyzete). A monostor krónikájában felbukkanó bellegradi püspök magyarországi ténykedésének gyanúját egyéb alsó-lotaringiai kútfő is igazolni látszik: a liège-i Szent Lambert-székesegyház *obituarium*ában ugyancsak találunk egy Franco nevű személyt, akit a halottaskönyv veszprémi püspöknek titulál: „III. id. mart. commemoratio Franconis episcopi apud Vesperem que est civitas Hungarie” – La Chronique de Saint-Hubert i. m. 50.: 6. jegyz. (A halottaskönyvet nem vettem fel önálló tételként a vizsgálat tárgyát képező korpuszba.) A kérdéshez lásd még Thoroczkay Gábor tanulmányát jelen kötetben.

¹⁵⁵ La Chronique de Saint-Hubert i. m. 88–89.; *Tóth Péter*: Vallon főpapok a magyar egyház újjászervezésében a pogánylázaadás után. In: Tanulmányok a 950 éves tihanyi alapítólevél tiszteletére. Tihany 2007. 31–36.: 35.

¹⁵⁶ A kútfőről l. EMCh I. 440. (Reinhold Kaiser szócikke).

¹⁵⁷ *Ciggaar, Krijnie N.*: L’émigration anglaise i. m. 323. A témához lásd *Bárány Attila – Laszlovszky József – Papp Zsuzsanna*: Angol–magyar kapcsolatok a középkorban. I–II. Máriabesnyő 2008. I. 120. (a vonatkozó fejezet Laszlovszky József munkája). Lásd még *Laszlovszky József*: Angol–magyar kapcsolatok Szent Istvántól a 13. század elejéig. Kandidátusi értekezés. [Kézirat, 1991.] 59–79.; 236–238.

¹⁵⁸ *Makk Ferenc*: Megjegyzések a Szent László korabeli magyar–bizánci kapcsolatok történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis. Acta historica XCVI. Szeged 1992. 13–24.: 16–20., kül. 19–20. A forrásban olvasható történet hitelének kérdéséhez lásd *Pozsár Dániel*: Beszélhetünk-e nyugati haditechnikai fölényről az első kereszties hadjárat időszakában? In: *Micae mediaevales V.* Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. V. Szerk. Fábíán Laura – Gál Judit – Haraszti Szabó Péter – Uhrin Dorottya. Bp. 2016. 173–191.: 176–177.

¹⁵⁹ *Ciggaar, Krijnie N.*: L’émigration anglaise i. m. 323.

¹⁶⁰ A szövegkapcsolatra lásd uo., 2. jegyz.

küldött papjaikról szóló információt a 13. század első felében alkotó krónikás. Gyanítható, hogy a motívum korai híradásban is szerepelhetett: elképzelhetőnek vélem, hogy a laoni történetíró anglo-normann kútfőből kölcsönzött.¹⁶¹

(4) Mint azt fentebb jeleztem, a magyar medievisztika régóta elfogadja a tézist, miszerint a 13. századi Champagne-ban világkrónikát író Trois-Fontaines-i Alberiket ciszterci rendtársai tudósították; annál problematikusabb azonban, hogy az 1241-ig ívelő összeállítás magas számú magyar értesülésének háttérében szóbeli vagy írott forrást kell-e feltételeznünk. Ha a valamelyest bővebb szövegezésű híradások természetét vitathatjuk is, alighanem azt kell sejttenünk, hogy az észak-franciaországi történetíróhoz írott formában jutott el egy, az Árpád-házi királyok neveit és az uralkodási időtartamokat tartalmazó királylista:¹⁶² a László trónra lépésére (az uralkodás kezdetét a francia területek forrásanyagában egyedül Alberik szerepelteti, ám tévesen egy esztendővel későbbre helyezi) és halálára vonatkozó közlés¹⁶³ talán a Magyarországon összeállított rövid feljegyzésekből került a forrásba. Jóval érdekesebbnek kell tartanunk azt az ugyancsak az 1078. évhez bevezetett híradást, amely a somogyvári apátság másfél évtizeddel későbbi alapításáról emlékezik meg (a passzus miatt a kutatás sokáig a dunántúli apátsággal kapcsolta össze Alberik magyar híreit).¹⁶⁴ A témánkba vágó részlet kuriózumát az adja, hogy a tömör közlés ugyanabban a meglepő alakban – *Logescelausként* – szerepelteti a magyar király nevét, amelyben az az 1091. évi somogyvári alapítólevél egy 13. századi másolatában¹⁶⁵ is előfordul. Ha Alberiknek az egykori alapításról a francia anyaapátság szerzetesei –

¹⁶¹ Az angolok balkáni jelenléte a középkori történetírásban nem volt ismeretlen: vonatkozásukban – egyéb források mellett – egy 14. századi izlandi ének is tartott fenn adatokat. A lovagok magyarországi egyházi összeköttetéseit is említő elbeszélést a hazai kutatással *Fest Sándor* ismertette meg, lásd *Uő.*: Adalékok az angol-magyar érintkezések történetéhez az Árpád-házi királyok korában. Századok 71. (1937) 1–3. sz. 122–126.: 123–124. A dolgozatomban irodalmi műfaja miatt nem tárgyalt *Játvarðar-saga Nova Angliával* kapcsolatos előadása a szakirodalom megállapítása szerint a Laoni Névtelen krónikáján alapszik: a tézist elfogadva az északi forrás magyar vonatkozású passzusát sem kell önálló forrásértékkel bíró részletként kezelni. A filológiai kapcsolatra l. *Miszler T.*: *Játvarðar saga* i. m. 16–21.

¹⁶² A kérdéshez l. *Veszprémy László*: A korai magyar évkönyvekről. Kapcsolatok és kölcsönzések az évkönyvek, krónikák és krónikakivonatok között. In: Aktualitások a magyar középkorkutatásban. Szerk. Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2010. 11–22.: 16–17.; *Csákó Judit*: Néhány megjegyzés Albericus Trium Fontium krónikájának magyar adataihoz. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Bp. 2012. 515–526., kül. 522.

¹⁶³ *Albrici monachi Triumfontium Chronicon* i. m. 789., 803.

¹⁶⁴ *Marczali Henrik*: A magyar történet kútfői i. m. 83–85.; *Hóman B.*: A Szent László-kori Gesta Ungarorum i. m. 23–32.; *Latzkovits L.*: Alberik világkrónikájának magyar adatai i. m. 68–69.

¹⁶⁵ A magyar történet kútfőinek kézikönyve. *Enchiridion fontium historiae Hungarorum*. Angyal Dávid és Mika Sándor közreműködésével szerk. Marczali Henrik. Bp. 1901. 100–102. A szöveggyűjtemény egy lyoni oklevélmásolat szövegét közli.

s nem pedig magyarországi ciszterci rendtársai – számoltak be (esetleg a szóban forgó oklevél-másolat alapján), akkor Saint-Gilles-ben a 13. század derekán is ápolhatták az elmúlt évszázad végén szentté avatott király emlékét.¹⁶⁶

(5) László halálának emléknapiját megtaláljuk a magyar kapcsolatokkal bíró¹⁶⁷ dél-franciaországi monostor halottaskönyvében:¹⁶⁸ minden bizonnyal első kézből, a somogyvári szerzetesektől származó értesüléssel van dolgunk. Azt, hogy a magyar uralkodó 1095-ben távozott az élők sorából, a *necrologium* mellett (s természetesen attól függetlenül) feljegyzi egyébként a fentebb bemutatott világkrónikás tradíció is: mivel Sigebert az elhunyt királyt meg sem nevezi,¹⁶⁹ a *Chronographiára* támaszkodó késő középkori ghenti kompiláció a megfelelő évnél tévesen Salamon gyász hírét szerepelteti.¹⁷⁰

A francia forrásanyag meglehetősen gyér számú magyar vonatkozású szöveg helye jól mutatja, hogy a nyugati történetírókat a távoli Magyarország kevéssé foglalkoztatta. Az 1070-es évek trónharcaira vonatkozó néhány feljegyzés egyetlen kútfőre, Gembloux-i Sigebert világkrónikájára – egy, a Birodalom és Franciaország határterületén keletkezett történeti munkára – vezethető vissza. A német területek korpuszával ellentétben a francia történetírók tollán készült elbeszélésekben a király halál híre sem köszön vissza túlságos gyakorisággal. Bár akad a krónikákban az eseménytörténeti rekonstrukcióba bevonható önálló értesülés is, a keleti angolok magyar összeköttetéseire vagy az útjukat Magyarországra vevő észak-francia prelátusokra vonatkozó híradások csupán egy-egy utalás erejéig emlékeznek meg a Kárpát-medence államáról.

5. Itáliai források

A Rajnától Nyugatra fekvő területek forrásanyagához hasonlóan az Alpoktól délre szerkesztett krónikák sem bővelkednek az 1074–1095 közötti Magyarországra vonatkozó feljegyzésekben. Míg a francia kútfők önálló hírértékkel bíró beszámolót is hagyományoztak ránk, addig az Itáliához köthető tudósítások egytől egyig a kései tradíció letéteményesei: 14–15. századi forrásaink leginkább azt illusztrálják, hogy a Szent Lászlóval kapcsolatban Magyarországon kiformalódott hagyomány hogyan tört magának utat az európai írásbeliségbe. Összesen három forrásunk közül kettőt (Velencei Paolino / Paolino Minorita / Paulinus Ve-

¹⁶⁶ Ha a diplomamásolat valóban Saint-Gilles-ben keletkezett. A kérdést részletesebben ismertetem, lásd *Csákó J.*: Néhány megjegyzés i. m. 522–526.

¹⁶⁷ A témához lásd *Kiss Gergely*: A somogyvári bencés apátság és francia kapcsolatai. *Egyháztörténeti Szemle* 2. (2000: 1.) 43–60.

¹⁶⁸ *Winzer. U.*: S. Gilles i. m. 357–358., 376.

¹⁶⁹ Sigeberti Gemblacensis chronica i. m. 367.

¹⁷⁰ *Recueil des chroniques de Flandre* i. m. 569.

netiis¹⁷¹ és Andrea Dandolo¹⁷² krónikái) egyazon filológiai csoportba: a velencei tradícióhoz sorolok. Az észak-itáliai városállam hagyománykörétől a Firenzében működő Pistoiai Sozomeno és Matteo Palmieri (Mattheus Palmerius) 15. századi világkróniki különíthetők el.¹⁷³

Az 1070-es évek magyarországi belviszályainak híre az itáliai történetírókhoz is eljutott. Az országban uralkodó zavaros helyzetről kútfőink részben a magyar hagyományt követve tájékoztatnak bennünket. Eckhardt Sándor kutatásai nyomán a medievisztika előtt jól ismert, hogy a világkrónikáját (*Satirica ystoria*) a 14. században összeállító Paolino Minorita magyarországi forrást is használt: a szerző Kézai Simon *Gesta Hungarorum*-át hívta segítségül.¹⁷⁴ A dózseként tollat ragadó Andrea Dandolo több ízben – a dolgozatban vizsgált téma vonatkozásában is – átemelte munkájába krónikás elődje híreit, ám egyéb tradícióból is bővítette az Árpádok országával kapcsolatos ismereteket. A magyarországi trónviszályok vonatkozásában Paolinónál még nem szereplő részlet valamiféle helyi (esetleg dalmáciai) hagyomány hatásáról árulkodik:¹⁷⁵ a 14. század derekán alkotó szerző tudni véli, hogy az Adriai-tengerparton megjelenő Salamon lázadásra ösztönözte Zárát, amelyet azután az akkori velencei

¹⁷¹ A teljes szövegében máig kiadatlan világkrónika adatai közül Muratori nyomán Gombos csupán néhányat közöl. Lásd Excerpta ex chronico Iordani. In: Antiquitates italicae medii aevi. Ed. Ludovicus Antonius Muratori. IV. Mediolani 1741. 951–1034.: 965.; CFH III. 1962–1963. (4191. sz.). A forrásra lásd EMCh II. 1193–1194. (E. Randolph Daniel szócikke).

¹⁷² Andreae Danduli Venetorum ducis Chronicon per extendum descripta aa. 46–1280. d. C. A cura di Ester Pastorello. (Rerum Italicarum scriptores. Raccolta degli storici Italiani dal cinquecento al millecineceto 12/1.) Bologna [1938–1958]. 211., 213., 215.; CFH I. 58–67. (160. sz.): 60. A forrásra lásd EMCh I. 506–507. (Valentina Dell’Approvitola szócikke).

¹⁷³ Lásd fentebb, 46. jegyz., valamint Matthei Palmerii Liber de temporibus. A cura di Gino Scaramella. (Rerum Italicarum scriptores. Raccolta degli storici Italiani dal cinquecento al millecineceto 26/1.) Città di Castello [1906–1915]. 89.; CFH II. 1579. (3662. sz.).

¹⁷⁴ Paolino világkrónikájának megfelelő részletét l. Róma, Biblioteca Apostolica Vaticana (a továbbiakban: BAV), Vat. lat. 1960. f. 223v. A dokumentum digitálisan is elérhető. Hozzáférés: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.1960, utolsó letöltés 2017. 07. 06. A kézirati hagyományt ismerteti *Isabelle Heullant-Donat*: Entrer dans l’histoire. Paolino da Venezia et les prologues de ses chroniques universelles. Mélanges de l’École française de Rome. Moyen Âge 105. (1993) 1. sz. 381–442.: 398–399.; 430–435. A filológiai kapcsolatokra lásd Henry Simonsfeld: Andreas Dandolo und seine Geschichtswerke. München 1876. 115–120.; Eckhardt Sándor: A pannóniai hún történet keletkezése. Századok 62. (1928) 1–3. sz. 465–491., 4–6. sz. 605–632., kül. 478–479. A témához lásd továbbá *Veszprémy László*: A hun–magyar hagyomány alakulása és a tatárjárás. Hadtörténelmi Közlemények 104. (1991) 1. sz. 22–33.

¹⁷⁵ *Eckhardt S.*: A pannóniai hún történet i. m. 479.: 1. jegyz. Az ismeretlen velencei forrásokra lásd *Simonsfeld, H.*: Andreas Dandolo i. m. 123–125.

dózse – az unokafivérek közötti ellenségeskedést kihasználva – visszafoglalt.¹⁷⁶ Az Árpádokra vonatkozó néhány genealógiai adat között – ismeretlen kútfő nyomán – Sozomeno (és nyomában Matteo Palmieri) is közlik Salamon elűzetésének tényét.¹⁷⁷

Velencei Paolino – s őt követve Dandolo – ugyanakkor nem csupán a hercegek hatalomra jutásáról számolnak be: a krónikák a magyar tradícióra támaszkodva a vizsgált korpusz egyéb szövegeiben fel nem lelhető értesüléseket is megőriztek számunkra. Géza regnálásával kapcsolatban történetíróink megjegyzik, hogy a piaci napokat az uralkodó helyezte át szombatra, s bizánci aranyakat veretett: az itáliai krónikások forrásául szolgáló Kézai az említett intézkedéseket I. Bélához kapcsolja. László uralkodásához érkező kútfőink egy, a besenyők ellen vezetett hadjáratról tesznek említést: a valójában korábbi eseményre, a kerlési csatára utaló közlés egyértelmű kölcsönzés a magyar *gestaszerzőtől*.¹⁷⁸

¹⁷⁶ „Hoc tempore Salomon rex Hungariae terrestria loca Dalmatiae inquietans, Iadratinos, qui promissam ducis fidelitatem servaverant, ad rebelliones induxit. Postea itaque orta discordia inter Salomonem regem et fratres Geyza et Ladislaum, maximis regnum conquassatur angustiis. Tunc iste duc sui ducatus anno II hostiliter egressus, quibusdam incolis confaventibus, Iadram recupaverit” – Andreae Danduli Venetorum ducis Chronicon i. m. 211. A kronológiai zavarra – Domenico Contarini (1043–1070) uralkodásának második éve három évtizeddel előzi meg a magyarországi belviszályokat – a szövegkiadás is felhívja a figyelmet.

¹⁷⁷ Excerpta ex historia Sozomeni Pistoriensis i. m. 10.; Matthei Palmerii Liber de temporibus i. m. 89. A filológiai kapcsolatra lásd EMCh II. 1183–1184. (Hartmut Beyer szócikke): 1183.

¹⁷⁸ „Tempore Zechae regis Hungariae, prius ipse qui fidem reliquit, postea rediit. Hic constituit omnia fora fieri sabbato et Byzantia currere fecit. Tempore successoris in septem castris Beggi Hungaris infestissimi, spoliata Hungaria fugiebant; sed ab Hungaris ita oppressi dicuntur, ut nec unus quidem effugerit” – Excerpta ex chronico Iordani i. m. 965. (vö. Róma, BAV, Vat. lat. 1960. f. 224^v). „Geycha autem regnavit, tunc populus ille quasi fidem reliquit, postea rediit. Hic constituit omnia fora fieri sabato et bisancia curere fecit. (...) Ladislaus, post Geycham, Ungarorum tenuit regnum. (...) Bessi Ungaris infestissimi, spoliata Hungaria fugiebant; sed ab Ungaris ita oppressi dicuntur, ut nec unus quidem efugerit” – Andreae Danduli Venetorum ducis Chronicon 211., 213., 215. Vö. Simonis de Kéza Gesta Hungarorum. Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH I. 129–194.: 180., 182. A Kézai-féle szöveghelyekkel kapcsolatban lásd *Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei*. Ford. Veszprémi László – Bollók János. (Millenniumi magyar történelem. Források) Bp. 2004. 144.: 251. jz.; 145.: 261–262. jz. (Veszprémi László jegyzetei). Eckhardt Sándor a 15. századi párizsi kézirat (Bibliothèque Nationale, Latin 4940., bemutatását lásd *Heullant-Donat, I.: Entrer dans l’histoire* i. m. 434.) magyar adatait tekintette át, ám felhívta a figyelmet arra, hogy a kódexben fenntartott szöveg aligha teljes: az olaszországi *manuscriptumok*ban további magyar vonatkozású passzusokat remélt. A Franciaországban őrzött, a Géza és László uralkodására vonatkozó közléseket nem tartalmazó krónikakézirat nyomán mindenesetre arra a következtetésre jutott, hogy Dandolo – akinél a szóban forgó részleteket viszont megtalálta – önállóan is használhatta Kézait, és a magyar *gesta* nyomán egészíthette ki Paolino adatait. Lásd Eckhardt S.: A pannóniai hún történet i. m. 477–480. A *Satirica ystoria* valóban bővebbnek bizonyuló vatikáni kéziratában azonban a szombati vásárokat és a kerlési

6. Dalmáciai források

A téma vonatkozásában két dalmáciai kútfőt foghatunk vallatóra: a források Spalato városához kapcsolhatók. Tamás esperes 1266–1268 között keletkezett *Historia Salonitanája* és az ismeretlen történetíró tollán született kései – valószínűleg 15. századi – *gesta* egyfelől László 1091. évi horvátországi hadjáratáról, másfelől az ugyanebben az esztendőben Magyarországot sújtó kun betörésről számolnak be. A tudósítások önálló hírtértekkel nem bírnak: Tamás a magyar *gestaszerkesztmény* egy mára elveszett redakciójára támaszkodva állíthatta össze munkája kérdéses passzusát, a névtelen szerző pedig alighanem elődje előadását vette alapul, s azt színesítette további elemekkel.¹⁷⁹ Míg a 13. századi elbeszélés László megítéléséhez is szolgáltat adalékot – a forrás az Isten segedelmével győzedelmeskedő harcos uralkodó portréját állítja elének –,¹⁸⁰ addig a Spalatói Névtelen torzult hagyományt képviselő beszámolója a magyar király nevét is helytelenül adja meg, s Istvánnak tulajdonítja a horvátországi hódítást.¹⁸¹

7. Cseh források

A 12–15. századi csehországi források (így a firenzei származású Giovanni de' Marignolli / Johannes de Marignola IV. Károly udvarában készült cseh krónikája) az 1125 előtt működött prágai kanonok, Kozma *Chronica Boemorum*ának információit¹⁸² veszik át.¹⁸³ Kivételt a morvaországi Hradište tradíciója képez,

csatát említő passzus is fellelhető (Muratorinak ugyancsak itáliai *manuscriptum* állhatott rendelkezésére: a kérdéses szöveghelyet a 18. századi forráskutató is közli). Bár a 14. századi kézirat valamennyi magyar vonatkozású bejegyzését nem vizsgáltam, az a benyomásom, hogy Dandolónak aligha lehetett birtokában Kézai elbeszélése: ahol a velencei dózse mégis többletinformációt közöl krónikás elődjéhez képest, azt nem a magyar hagyomány nyomán teszi.

¹⁷⁹ *Körmendi Tamás*: Szent László horvátországi háborújáról. Az 1091. évi hadjárat történetének forráskritikai vizsgálata. Századok 149. (2015: 2.) 443–477.: 452–459., 475–476.

¹⁸⁰ „Fuit autem rex iste non solum armis strenuus, sed religione et sanctitate insignis (...)”; „Sed Vladisclavus rex coacto in unum sui regni exercitu in hostiles turmas viriliter irruens, divino protectus auxilio, maiorem partem barbarice nationis passim per campos stravit in mortem (...)” – Thomae Archidiaconi Spalatensis *Historia Salonitanorum* i. m. 94.

¹⁸¹ *Ferdo Šišić*: Priučnik izvora hrvatske historije. *Enchiridion fontium historiae Croatiae*. Zagreb 1914. 321. Lásd még *Uő.*: *Geschichte der Kroaten*. I. Zagreb 1917. 331–333.

¹⁸² Lásd fentebb, 26. jegyz.

¹⁸³ A hagyománykőr forrásai: (1) *Chronicon Bohemiae*: *Chronicon Bohemiae*. In: *Reliquiae manuscriptorum omnis aevi diplomatum ac monumentorum ineditorum adhuc*. Ed. Jo[hannes] Petrus de Ludewig. I–XI. Francofurti–Lipsiae 1720–1741. XI. Francofurti 1737. 128–383.: 224., 230–231., 232.; CFH I. 528–537. (1246. sz.): 530.; az 1467-ig ívelő forrással kapcsolatban lásd RF III. 288.; *Körmendi T.*: *Az Imre, III. László és II. András*

amely – vélhetőleg önállóan – Szent László halálhírét rögzíti.¹⁸⁴ Az 1140-es évek folyamán a bencés apátságban vezetett évkönyv (*Annales Gradicensis*) előtt ismert volt Aurai Ekkehard (Michelsbergi Frutolf) világkrónikája, ám a történeti feljegyzések összeállítója a német forrást csupán a 999. évig terjedően aknáztá ki:¹⁸⁵ a László elhunytára vonatkozó megjegyzést az annalista aligha kölcsönözte tehát a birodalmi hagyományból. A szerzetesház halottaskönyvének értesülése – a *necrologium* feljegyzi az uralkodó és bátyja halálának emléknapiját¹⁸⁶ – arról látszik tanúskodni, hogy László elhunytáról a hradištei bencések a csupán az évet megjelölő német tradíciótól¹⁸⁷ függetlenül értesültek. A Magyarország iránti érdeklődés korántsem meglepő abban az apátságban, amelyet I. (Szép) Ottó olmützi herceg a helyi hagyomány szerint feleségével, az Árpád-házból származó Eufémiával közösen alapított. A *Necrologium Bohemicum* – amely, mivel a ha-

magyar királyok i. m. 194. (7.6. sz.). (2) *Granum catalogi praesulum Moraviae: J[oseph] Loserth: Das Granum catalogi praesulum Moraviae nach Handschriften des olmützer Domkapitelarchivs.* In: Archiv für österreichische Geschichte 78. (1892) 45–97.: 68.; CFH II. 1080. (2576. sz.); EMCh I. 729–730. (Pavel Krafl szócikke); (3) Giovanni de' Marignolli (Johannes de Marignola) *Chronica Bohemorum*: Kronika Jana z Marignoly. In: Fontes Rerum Bohemicarum. Ed. Josephus Emler. I–VIII. Praha 1873–1932. (a továbbiakban: FRB) III. Praha 1882. 485–604.: 543., 546.; CFH II. 1301–1309. (3143. sz.): 1302.; a forrásra lásd *Körmendi T.*: Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m. 191–192. (7.3. sz.); EMCh II. 934–935. (Marie Bláhová szócikke); (4) Přebík Pulkava: Kronika Pulkavova. In: FRB V. Praha 1893. 3–207.: 56., 58., 60.; CFH III. 1989–2002. (4289. sz.): 1991–1992.; *Körmendi T.*: Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m. 192–193. (7.5. sz.); EMCh II. 1246–1247. (Marie Bláhová – Václav Bok szócikke). (5) A Prágai Kozma előadására épülő kútfők sorában végezetül említést kell tennünk az ún. Dalimil-krónikáról: az 1310–1314 táján összeállított – a 14. század derekán középfelnémetre is átültetett, s utóbb latin variánssal is bíró – elbeszélésben a cseh nyelvű történeti irodalom első termékét tisztelhetjük. Lásd Rýmvaná kronika česká – Di tutsch kronik von Behemlant. In: FRB III. Praha 1882. 1–297.: 105–106.; CFH II. 813–824. (1846. sz.): 815., 820.; a forrásról lásd *Radek, T.*: Das Ungarnbild i. m. 97., 125.; EMCh I. 504–505. (Marie Bláhová szócikke). Lásd Rýmvaná kronika česká – Di tutsch kronik von Behemlant. In: FRB III. Praha 1882. 1–297.: 105–106., 277.; CFH I. 537–540. (1247. sz.): 538.; CFH II. 813–824. (1846. sz.): 815., 820.; a forrásról lásd *Radek, T.*: Das Ungarnbild i. m. 97., 125.; EMCh I. 504–505. (Marie Bláhová szócikke).

¹⁸⁴ *Annales Gradicensis et Opatowicensis.* Ed. W[ilhelmus] Wattenbach. (MGH SS XVII.) Hannoverae 1861. 643–653.: 648.; CFH I. 135–136. (325. sz.): 136. Az évkönyvet, miután Hradištebe premontreiek kerültek, az innen elvándorolt bencések az opatovicei (Velké Opatovice) monostorba vittek magukkal. Lásd EMCh I. 66–67. (Marie Bláhová szócikke).

¹⁸⁵ *Annales Gradicensis* i. m. 643. (Wilhelm Wattenbach bevezetője).

¹⁸⁶ A *necrologium* mind Géza, mind László haláláról megemlékezik, ám a dátumok hibásak: „VII. Kl. Apr. Deuca rex Ung.”; „III. Kal. Iul. Vladislaus rex Ungarorum” – *Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita.* Ed. Gelasius Dobner. I–VI. Pragae 1764–1785. III. Pragae 1774. 9–16.: 11., 13.; CFH II. 1672. (3914. sz.). Vö. Magyarország történeti kronológiája. I. A kezdetektől 1526-ig. Főszerk. Benda Kálmán, szerk. Solymosi László. Bp. 1981. 91., 97. (április 25., július 29.).

¹⁸⁷ *Ekkehardi Uraugiensis Chronica* i. m. 207.

lottaskönyv a Hradištěvel szoros kapcsolatot fenntartó Břevnov Prága melletti monostorában keletkezhetett, a morvaországi hagyománytól esetleg nem teljesen független – ugyancsak szerepelteti Géza és László halálának napját.¹⁸⁸

Az egyetlen filológiai rendszerbe illeszthető további források (6 kútfő) az olvasót a vizsgált történelmi periódus két magyar vonatkozású eseményéről tájékoztatják:

Megtudhatjuk a tudósítások nyomán egyfelől, hogy Jaromir (a forrásokban Gebhard) prágai püspök¹⁸⁹ 1090-ben¹⁹⁰ László támogatását kérte bátyja, II. Vratislav cseh fejedelem (1061–1092, 1085-től király) ellenében. A konfliktushoz az vezetett, hogy a prágai diocézis joghatósága alól a morva területeket – a Vratislav alapította olmützi püspökséget – leválasztották, s Jaromir ezzel az eljárással nem értett egyet.¹⁹¹ A Magyarországra érkező prelátusnak pénzre lett volna szüksége, hogy a pápát a cseh egyház ügyével felkereshesse. A főpap azonban nem juthatott el Rómába: magyar földön betegségbe esett, s Esztergomban érte a halál június 26-án.¹⁹²

¹⁸⁸ Minderre l. *Kosztá László: A hradištei bencés monostor alapításának magyar vonatkozásai.* In: Ünnepi kötet Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk. Balogh Elemér – Homoki Nagy Mária. Szeged 2013. 403–425.: 415–416. A *Necrologium Bohemicum* magyar adatainak forrása ugyanakkor aligha lehetett a hradištei halottaskönyv, hiszen utóbbi értesüléseivel szemben előbbi dátumai bizonyulnak helyesnek.

¹⁸⁹ 1068–1090, lásd Lexikon des Mittelalters. I–X. München–Zürich, 1980–2000. V. 305. (Peter Hilsch szócikke).

¹⁹⁰ A szakirodalomban felmerült, hogy Kozma adata – az eseményeket a krónikás helyezi az 1090. évre – téves lehet, s Jaromir magyarországi útjára s halálára egy évvel korábban kerülhetett sor, lásd *Franz [František] Palacký: Geschichte von Böhmen. Grösstentheils nach Urkunden und Handschriften. I. Die Urgeschichte und die Zeit der Herzoge in Böhmen bis zum Jahr 1197.* Prag 1836. 321. A történetíró évmegadásának helyessége mellett érvel *Bertold Bretholz: Studien zu Cosmas von Prag. III. Das Todesjahr des Prager Bischofs Gebhard.* Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde 35. (1910) 679–684. – Ezúton köszönöm Bradács Gábornak, hogy a problematikára felhívta figyelmemet.

¹⁹¹ A hosszú évekig tartó konfliktusra lásd *Bagi Dániel: Hogyan jött létre a középkori Morvaország? Egy új könyv margójára.* Aetas 27. (2012: 4.) 236–252.: 244–246.; *Nora Berend – Przemysław Urbańczyk – Przemysław Wiszewski: Central Europe in the High Middle Ages. Bohemia, Hungary and Poland c. 900 – c. 1300.* (Cambridge Medieval Textbooks) Cambridge 2013. 375.

¹⁹² Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag i. m. 145–147. A híradás egyéb forrásainkba is továbbhagyományozódik: *Chronicon Bohemiae* i. m. 224.; *Loserth, J.: Das Granum catalogi praesulum Moraviae* i. m. 68.; *Kronika Jana z Marignoly* i. m. 543.; *Kronika Pulkavova* i. m. 58.; *Rýmovaná kronika česká* i. m. 106. Lásd még *Peter Hilsch: Familiensinn und Politik bei den Premysliden. Jaromir-Gebhard, Bischof von Prag und Kanzler des Königs.* In: *Papsttum, Kirche und Recht im Mittelalter.* Festschrift für Horst Fuhrmann zum 65. Geburtstag. Hergestellt von Hubert Mordek. Tübingen 1991. 215–231.: 229.; *Richárd Pražák: Szent István és az Árpád-házi királyok képe a régi cseh irodalomban.* In: „Hol vagy, István király?” A Szent István-hagyomány évszázadai. Szerk. Bene Sándor. Bp. 2006. 292–298.: 292.

Értesülhetünk másfelől arról is, hogy 1091-ben a későbbi II. Břetislav fejedelem (1092–1100) ugyancsak Lászlónál lelt menedékre, amikor apjával, a fentebb említett Vratislavval összetűzésbe került.¹⁹³

A prágai történetírót – mint ez híreiből is kitűnik – kizárólag a csehországi történések foglalkoztatják: a szomszédos államról pusztán annyiban emlékezik meg, amennyiben a történetmeséléshez ez elengedhetetlen. A II. Vratislav konfliktusairól készült híradásoknak László csupán mellékszereplője. A *pannonok királyának* nevét¹⁹⁴ a forrás ismeri ugyan – meg is jegyzi róla, hogy Břetislavot *jóakarátulag fogadta*¹⁹⁵ –, *ám az uralkodóról további adalékkal a gesta nem szolgál.* Az elbeszélésben ugyancsak feltűnő esztergomi püspöknek (*sic!*)¹⁹⁶ Kozma már a személyét sem jelöli meg pontosabban – pedig a krónikást a kérdéses metropolita utódja, Szerafin (1095–1104) szentelte pappá 1099-ben.¹⁹⁷

A részletekben találunk ugyanakkor földrajzi jellegű információkat. A prágai kanonok nem csupán Esztergomot nevezi meg – ahová a beteg Jaromir hajóval érkezik meg, s ahol a történetíró maga is megfordult –, de kitér arra is, hogy Břetislav Trencsén várának közelében, egy Bán nevezetű, vadászatokra is alkalmas, erdőséggel körülvett helyen élvezte a magyar király vendégszerete-

¹⁹³ Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag i. m. 155. Az adatot átveszi: Chronicon Bohemiae i. m. 230–231., 232.; Kronika Jana z Marignoly i. m. 546.; Kronika Pulkavova i. m. 60. Az apa és a fiú közötti ellentétet Kozma azzal magyarázza, hogy Břetislav nagybátyja: Konrád biztatására meggyilkolta azt a Zderad tanácsost, aki őt korábban nyilvánosan megalázta. Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag i. m. 149–151. Az eseményekhez lásd még *Lisa Wolwerton: Hastening Toward Prague. Power and Society in the Medieval Czech Lands. (The Middle Ages Series) Philadelphia 2001. 201–203.*; *Pražák, R.: Szent István i. m. 292., 293.* Ezen a ponton jegyzem meg, hogy a Dalimil-féle krónika tartalmaz egy egyéb forrásainkban fel nem lelhető epizódot: a 14. századi verses elbeszélésben a Gebhard haláláról beszámoló passzust megelőzően olvashatunk egy hadjáratról, amelynek során II. Vratislav a császár oldalán vonult fel az akkoriban keresztény hitre térő (!) magyarok (*Die Ungirn in derselbin czijt / wurdin in irn landen getouft wit*) ellenében. Lásd Rýmovaná kronika česká i. m. 105. A zavaros részletben alighanem az 1070–1080-as évek eseményei keverednek: visszaköszönhet az előadásban egyfelől IV. Henrik Salamon megsegítésére vezetett katonai akcióinak, másfelől a cseh támogatással a szászok ellen folytatott hadakozásainak vagy Vratislav II. Lipót osztrák őrgróf elleni fellépésének az emléke. Utóbbi vállalkozásokról a német forrásanyag is megemlékezik, lásd *Norbert Kersken: Das přemyslidische Böhmen in der zeitgenössischen Historiographie des Reichs. In: Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit. Herausgegeben von Ivan Hlaváček und Alexander Patschovsky. (Vorträge und Forschungen 74.) Ostfildern 2011. 385–436.: 405–408.*

¹⁹⁴ „antiquum amicum Wladizlaum regem Pannonicum” – Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag i. m. 146.

¹⁹⁵ „benigne suscepit” – Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag i. m. 155.

¹⁹⁶ „et qui prope urbem erat Strigonomiam, illuc mittit eum rex navigio, commitens curam eius urbis episcopo” – Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag i. m. 146.

¹⁹⁷ *Kozta L.: A hradištei bencés monostor i. m. 403–404.*

tét.¹⁹⁸ Említést érdemel továbbá ezen a ponton IV. Henrik a kutatásban hamisítványnak tekintett diplomája, amely – a püspökség Morvaország feletti jogait védendő – a prágai diocézis keleten és délen Magyarországig nyúló határait írja le, s amelyet Kozma egy az egyben beillesztett krónikájába.¹⁹⁹

Mint azt a rövid áttekintés során láthattuk, alacsony számú forrásunk a korszak az Árpádok és a Přemyslidák dinasztikus kapcsolataival²⁰⁰ együtt sem különösebben élénk cseh–magyar kontaktusainak állít emléket. Egyedi jellegű önálló értesüléseket csupán Prágai Kozma tartott fenn számunkra: a cseh uralkodóház Szent László udvarában megfordult tagjainak története a 12. század eleji elbeszélés nyomán vált ismertté a kései krónikások előtt.²⁰¹

7. Lengyel források

A német forrásanyag mellett a mintegy huszonkét kútfőből álló lengyel korpusz mutatkozik a leggazdagabbnak a Szent Lászlóval és korával kapcsolatos utalásokban. Míg előbbi terület tudósításai kapcsán azt állapíthattuk meg, hogy magas az egymástól független önálló értesülések aránya, addig a nagyobb hányadukban Kis-Lengyelországban (Krakkóban), kisebb hányadukban Nagy-Lengyelországban és Sziléziában lejegyzett források szemmatikai viszonyai jóval bonyolultabbnak bizonyulnak. A feldolgozott hagyományban – a

¹⁹⁸ „concessit militibus eius inhabitare locum qui dicitur Banov iuxta castrum nomine Trencin; locus in mediis silvis atque in montibus est situs et ninium aptus atque opimus venationibus” – Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag i. m. 155.

¹⁹⁹ „Inde ad orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Ztir cum Krakoua civitate provinciaque, cui Wag nomen est, cum omnibus regionibus ad predictam urbem pertinentibus, que Krakova est. Inde Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Tritri, dilatata procedit. Deinde in ea parte, que meridiem respicit, addita regione Moravia usque ad fluvium cui nomen est Wag, et ad mediam silvam cui nomen est Möre (...)” – Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag i. m. 138. Lásd még DHA I. Bp. 1992. 243–246. A diploma hitelét illetően lásd Szegfű László megjegyzéseit: ÍF 1050–1116. 282–283.: 1224. jz. és 1226. jz.

²⁰⁰ Vratislav I. András Adelheid nevű leányával, öccse, Szép Ottó pedig – mint arról Hradište kapcsán már szó esett – Eufémiával lépett házasságra: utóbbi hercegnő I. Béla leánya volt. Lásd *Wertner Mór*: Az Árpádok családi története. Több nemzedékrendi táblával. (Történeti nép- és földrajzi könyvtár 51.) Nagy-Becskerek 1892. 123., 167.

²⁰¹ Míg a magyar krónikaszerkesztés zavaros előadásában találkozunk annak históriájával, hogy a megelőzőleg az aktív politikai szerepvállalást nem vállaló – a II. Vratislavval összetűzésbe került fivére, illetve fiai befogadására szorítókozó – László élete végén csehországi hadjáratra készült, addig a Přemyslidák belső konfliktusaiba való fegyveres beavatkozási kísérletről az átvizsgált cseh forrásanyag nem tud. A megfelelő krónikafejezet felvetette forráskritikai problémákra lásd *Bagi Dániel*: Szent László csehországi hadjárata a 14. századi krónikakompozíció 140. fejezetében. In: *Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok. 6–16. század.* Szerk. Pósnán László – Veszprémy László. Bp. 2016. 162–170. A Szent László-kori magyar–cseh kapcsolatokról lásd még *Makk F.*: Magyar külpolitika i. m. 137–138.

filológiai kapcsolatokat némileg leegyszerűsítve – öt csoportot vélek elkülöníthetőnek:

Az elveszett kis-lengyelországi évkönyvre visszavezethető annalsztikus tradíció (a Kis-lengyelországi Évkönyv / *Annales Poloniae Minoris* különböző redakciói,²⁰² a krakkói káptalan évkönyve / *Annales capituli Cracovienses*, a krakkói évkönyv / *Annales Cracovienses*,²⁰³ a krakkói káptalan rövidebb évkönyve / *Annales capituli Cracoviensis dicti breves*,²⁰⁴ a Sędziwój-féle évkönyv / *Annales dicti Sandivogii*)²⁰⁵ a magyar történelem kapcsán is lakonikus tudósításokat őrzött meg.²⁰⁶

Több krónika értesülései – közvetlenül vagy közvetett módon – Gallus Anonymus *gestájának* bő szövegezésű elbeszélésére²⁰⁷ vezethetők vissza: a 12. század elején keletkezett „nemzeti” história adatait variálják és színesítik további elemekkel (Kadłubek Vince / Vincentius Kadłubek krónikája,²⁰⁸ Sziléziai-

²⁰² *Annales Polonorum I–IV*. Ed. Ricardus Röpell – Wilhelmus Arndt. (MGH SS XIX.) Hannoverae 1866. 609–656.: 620., 622., 623.; CFH I. 87–88. (192. sz.); 158–159. (384. sz.); 159.; 176–181. (419–422. sz.): 176., 178., 179. Gombos az évkönyv két redakcióját eltérő címek alatt két ízben is közli. A forrást ismerteti *Körmendi T.*: Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m. 200. (8.2.2. sz.); EMCh I. 78–79. (Ryszard Grzesik szócikke).

²⁰³ *Annales capituli Cracovienses et Annales Cracovienses compilati*. Ed. Ricardus Röpell – Wilhelmus Arndt. (MGH SS XIX.) Hannoverae 1866. 582–607.: 587., 588.; CFH I. 120–121. (262. sz.): 121.; 121–122. (264. sz.): 121. L. még RF II. 267–268.; EMCh I. 58–59. (Marek Derwich szócikke).

²⁰⁴ *Annales Cracovienses breves*. Ed. Ricardus Röpell – Wilhelmus Arndt. (MGH SS XIX.) Hannoverae 1866. 663–666.: 665.; CFH I. 120. (261. sz.); RF II. 268.

²⁰⁵ *Annales Sandivogii*. Ed. Ricardus Röpell – Wilhelmus Arndt. (MGH SS XXIX.) Hannoverae 1892. 424–430.: 426.; CFH I. 198–199. (461. sz.): 199. Nevét az évkönyvet fenntartó kódex egykori birtokosáról, Sędziwój z Czechláról (Sandivogius de Czechlo) (1410–1476) kapta. A kis-lengyel évkönyvi hagyománnyal való filológiai összefüggést megjegyzi: RF II. 331.

²⁰⁶ Magyar vonatkozási passzusaik tartalma alapján az évkönyvek csoportjához sorolom továbbá a rövid, jobbra genealógiai jellegű feljegyzéseket tartalmazó kései összeállításokat: (1) *Numerus regum inclityi regni Poloniae successivus*: Poczet królów polskich. In: MPH III. Lwów 1878. 289–296.: 293.; CFH II. 1715. (4061. sz.); a 15. századi forrásról lásd RF VIII/2. 305–306.; (2) *De regibus Poloniae*: Zbieranka skrócona o polskich królach. In: MPH III. 284–287.: 286.; CFH II. 2669. (5200. sz.); a forrásról lásd RF XI/4. 525.

²⁰⁷ Lásd fentebb, 27. jegyz.

²⁰⁸ *Ex magistri Vincentii Chronica Polonorum*. Ed. M[ax] Perlbach. (MGH SS XXIX.) Hannoverae 1892. 471–500.: 479., 480., 481.; Die Chronik der Polen des Magisters Vincentius – Magistri Vincentii Chronica Polonorum. Übersetzt, eingeleitet und herausgegeben von Eduard Mühle – Edidit, interpretatur et praefatione notisque instruit Eduard Mühle. (Quellen zur Geschichte des Mittelalters. Freiherr-vom-Stein-Gedächtnisausgabe 48.) Darmstadt 2014. 168–171., 176–179., 182–183., 188–189.; CFH III. 2286–2291. (4091. sz.): 2286–2287.

lengyel Krónika / *Chronicon Polono–Silesiacum*,²⁰⁹ Nagy-lengyelországi Krónika / *Chronica Poloniae Maioris*,²¹⁰ az ún. Dzierzwa-féle krónika / *Chronica Polonorum auctoris incerti dicti Dzierzwa*,²¹¹ A lengyel fejedelmek krónikája / *Chronica principum Poloniae*.²¹²

Műfajuk miatt sorolom önálló csoportba a hagiográfiai irodalom termékeit: Szent Szaniszló Kielczai Vince tollán keletkezett kisebbik és nagyobbik életírását (előbbi beszámoló nem független Kadłubek Vince elbeszélésétől).²¹³

A krakkói kancellárián keletkezett Szentkereszti Évkönyv (*Annales sanctae Crucis Polonici*)²¹⁴ és az annak tradícióját követő (esetleg vele azonos forrásra visszavezethető) kései összeállítás (Bizonyos említésre méltó cselekedetek / *Acta quedam notatu digna*)²¹⁵ a fentiektől valamelyest eltérő hagyományt képviselnek.

A késő középkori történetírás a magyar (és a cseh) hagyományból kölcsönzött elemeket illeszt a lengyel tradícióhoz (Jan Długosz krónikája és Szaniszló-vitája).²¹⁶

²⁰⁹ *Chronicon Polono–Silesiacum*. Ed. Ricardus Röpell – Wilhelmus Arndt. (MGH SS XIX.) Hannoverae 1866. 553–570.: 559–560.; CFH I. 667–669. (1462. sz.): 668. A 13. századi krónikáról lásd RF III. 418.; EMCh I. 395. (Wojciech Mrozowicz szócikke).

²¹⁰ *Chronica Poloniae Maioris* – Kronika wielkopolska. Ed. Brygida Kürbis. (Monumenta Poloniae historica. Series nova 8.) Warszawa 1970. 21., 23., 24., 25–26.; CFH II. 1073–1080. (2569. sz.): 1074–1075. (Gombos megjegyzi, hogy a krónika Kadłubek Vince elbeszélésére támaszkodik). A 13. század végi (a 14. század első felében keletkezett) forrásról lásd *Körmendi T.*: Az Imre, III. László és II. András magyar királyok i. m. 197–198. (8.1.3. sz.): 197.; EMCh I. 394. (Marek Derwich szócikke).

²¹¹ Kroniki Mierzwy dopełnienie. In: MPH II. Lwów 1872. 283–438.: 292–293., 297–298., 303. (August Bielowski párhuzamosan közli a Kadłubek Vince- és a Dzierzwa-féle krónika szövegét); CFH II. 857–859. (2027. sz.): 858. A 14. századi forrásról lásd RF III. 417–418.; EMCh I. 395–396. (Ryszard Grzesik szócikke).

²¹² Kronika książąt polskich. Ed. Zygmunt Węcłowski. In: MPH III. Lwów 1878. 423–578.: 448., 450., 451., 453–454.; CFH I. 475–479. (1153. sz.): 476–477. A 14. századi forrásról l. RF III. 415. Jobb híján ennél a csoportnál említhetjük a *Genealogiae regum Polonorum*ot, amely Gallushoz hasonlóan tud Salamon özvegyének második házasságáról, egyéb adatot azonban a tárgyalt korszak vonatkozásában nem hoz. Lásd CFH II. 996–997. (2424. sz.).

²¹³ Lásd fentebb, 48. jegyz. A filológiai összefüggést megjegyzi Gombos, lásd CFH III. 2581. (5091. sz.).

²¹⁴ *Annales sanctae Crucis Polonici*. (MGH SS XIX.) 677–687.: 679., 680.; CFH I. 197–198. (460. sz.): 198.; EMCh I. 86. (Marek Derwich szócikke).

²¹⁵ *Zderzenia godne pamięci*. Ed. Antoni Lorkiewicz. In: MPH III. Lwów 1878. 296–313.: 303.; CFH III. 2669–2670. (5201. sz.): 2670.; EMCh I. 12. (Wojciech Mrozowicz szócikke). A szövegösszefüggés a tartalmi egyezés miatt egyértelműnek látszik.

²¹⁶ Lásd fentebb, 28. és 48. jegyz. Arra, hogy a magyar hagyományt ismerték a késő középkori Lengyelországban, egyéb szöveg is utal. Stanislaw Pilat a *Monumenta Poloniae historica* hasábjain közölt egy 15. századi töredéket: a főként genealógiai adalékokra szorítókozó rövid krónikás összeállítás – amely Kálmán trónra lépéséig ível – az Árpádoknak állít emléket. Lásd *De sancto rege Ladislao*. In: MPH I. Lwów 1864.

Külön kezelendő a kutatás által a 13. század derekára keltezett Magyar–lengyel Krónika: a forrás mind a magyar, mind a lengyel hagyományból kölcsönöz, ám zavaros előadása mesés elemekben bővelkedik.²¹⁷

A csupán vázlatosan áttekintett lengyel híradások két történészcsoport köré koncentrálódnak. A források tudósítanak egyfelől 1) a Szent Szaniszló (Stanisław) krakkói püspököt a hagyomány szerint 1079. április 11-én²¹⁸ meggyilkoló II. (Merész) Bolesław (1058–1079) Magyarországra meneküléséről és itt bekövetkezett haláláról, valamint fia, Mieszkó magyarországi tartózkodásáról.²¹⁹ 2) Megjelenik továbbá kútfőinkben a Bolesław öccsét, Władysław Hermant (1079–1102) II. Břetislav cseh fejedelemmel együtt fegyverrel is támogató László 1093. évi lengyelországi hadjárata.²²⁰ Míg az 1) eseménykör a fentebb említett öt forráscsoport mindegyikében felbukkan, addig a 2) történésre csupán a Gallus Anonymus *gestáján* alapuló elbeszélések térnek ki.²²¹

László – ahogyan a cseh forrásanyagban is – újfent csupán mellékszereplője azoknak a tudósításoknak, amelyek Szaniszló mártíromságát, valamint Władysław Herman és fiai konfliktusát kívánják előadni. A következőkben azt kísérel meg felvázolni, hogy az évszázadok folyamán hogyan formálódott a Szaniszló püppökkel kapcsolatos hagyomány, és mely módosulásokon mentek keresztül a történet magyar vonatkozású részletei.

1. A kis-lengyelországi annalsztikus tradíció tömör bejegyzések formájában – ezek a szöveghagyomány sztemmáján némileg eltérő variánsokban bukkanak fel – tudósít az eseményekről. A híradások a magyar király nevét sem tartják szükségesnek említeni.²²²

488–489.; *Király Péter: A lengyel krónikák, évkönyvek és M. Miechow „Tractatus”-ának magyar vonatkozásai.* Nyíregyháza 2004. 38–39.

²¹⁷ Lásd fentebb, 41. jegyz.

²¹⁸ A kutatásban ez a dátum az elfogadott, lásd *Stanislava Kuzmová: Preaching Saint Stanislaus. Medieval Sermons on Saint Stanislaus of Cracow and their Role in the Construction of His Image and Cult.* [Doctoral thesis, manuscript, 2016.] 86.

²¹⁹ *Annales sanctae Crucis Polonici* i. m. 679.; *Makk F.: Magyar külpolitika* i. m. 115–116.

²²⁰ *Makk F.: Magyar külpolitika* i. m. 137.

²²¹ A Gallus Anonymus *gestájára* visszavezethető hagyomány tud mindezek mellett Judit és Władysław Herman házasságkötéséről, s adalékokkal szolgál azon Franco pályafutásához, aki talán azonos a témánk észak-francia forrásanyagában *bellegradī* vagy veszprémi prelátusként jelentkező vallon származású főpappal. A lengyel elbeszélések ezen elemeivel jelen áttekintésben nem foglalkozom részletesebben – ahogyan nem tárgyalom a magyar és a cseh hagyományból (Ioannis Dlugossii *Annales* II. i. m. 168–169.) kölcsönzött eseménytörténeti adalékokokat sem. A lengyel források magyar vonatkozású információihoz lásd még *Tóth Péter: Lengyel–magyar kapcsolatok a 11. század végéig a középkori hagyományban.* *Limes* 20. (2007) 1. sz. 5–22.: 14–17.

²²² Lásd fentebb, 202–206. jegyz.

2. László – ahogyan azt Bagi Dániel elemzése nyomán²²³ tudjuk – Gallus Anonymus tollán válik hús-vér alakká: a lengyel *gesta francia* (velencei) származású szerzője, aki Kálmán udvarában is megfordulhatott,²²⁴ fizikai és lelki erőit is kiemeli (*mind magas növésű, mind kegyességben bővelkedő*).²²⁵ A lengyel vendégét az országába befogadó magyar uralkodót az 1113–1115 táján keletkezett²²⁶ elbeszélés nagylelkű fejedelmként ábrázolja, aki a Bolesławtól kapott sértést – az gőgjében nem száll le lováról az elébe gyalogosan igyekvő király köszöntésére²²⁷ – elfeledve vele fivéréként ül le tárgyalni,²²⁸ s nagy gondal neveli a száműzetésben meghalt lengyel uralkodó fiát, Mieszkót.²²⁹ Pozitív megítélését jól mutatják azok a sorok, amelyek uralkodói kiválóságait dicsérik: *Mondják, soha nem volt Magyarországnak ilyen királya, és nem hoztak a földek már annyi gyümölcsöt utána*.²³⁰ Az 1093. évi lengyelországi hadjárat epizódja ezt a képet László katonai sikerességének motívumával is kiegészíti: *Mert László király vasra verve vitte volna magával Sieciecht Magyarországra, ha ez az életét mentve nem menekült volna el a kis Bolesławval*.²³¹ Az elmondottaknak ugyanakkor némileg ellentmond, hogy Gallus kétségbe vonja László uralmának legitimitását. A 12. század eleji történetíró – aki a forrásanyagban egyedül ejt szót a magyar király neveltetéséről (*gyermekkorától Lengyelországban nevelkedett, és erkölcsében és életvitelében szinte lengyellé vált*)²³² – oly módon tájékoztat bennünket, hogy Lászlót – Salamon elűzésével – Bolesław helyezte a trónra.²³³

²²³ Gallus Szent László-portréjának alább tárgyalandó motívumaival kapcsolatban is lásd *Bagi D.*: Gallus Anonymus és Magyarország i. m. 130–167. A témát ugyancsak érintette *Gerics József – Ladányi Erzsébet*: Szent László „csodás” tettei krónikáinkban. Magyar Könyvszemle 117. (2001) 1. sz. 20–32.: 26–28.; *Klaniczay Gábor*: Szent László „csodás” tettei krónikáinkban. Magyar Könyvszemle 117. (2001) 4. sz. 393–410.: 402–404.

²²⁴ *Bagi D.*: Gallus Anonymus és Magyarország i. m. 15–26., 38–39.

²²⁵ ÍF 1050–1116. 253. (ford. Bagi Dániel); „(...) sicut eminentem corpore, sic affluentem pietate” – *Gesta principum Polonorum* i. m. 96.

²²⁶ *Bagi D.*: Gallus Anonymus és Magyarország i. m. 32–38.

²²⁷ „Non decet eum me ut equalem venerari, sed equo sedentem ut quemlibet de principibus osculari” – *Gesta principum Polonorum* i. m. 100.

²²⁸ „Postea vero concorditer et amicabiliter inter se sicut fratres convenerunt” – *Gesta principum Polonorum* i. m. 100.

²²⁹ „Illum enim puerum rex Ungarorum Wladislauus mortuo patre nutriebat, eumque loco filii parentis gratia diligebat” – *Gesta principum Polonorum* i. m. 100.

²³⁰ ÍF 1050–1116. 254. (ford. Bagi Dániel). „Dicunt talem nunquam regem Vngariam habuisse, / Neque terram iam post eum fructuosam sic fuisse” – *Gesta principum Polonorum* i. m. 96.

²³¹ ÍF 1050–1116. 258. (ford. Bagi Dániel). „Nam Setheum rex Wladislauus vinctum secum in Vngariam transportasset, ni pro salute cum parvulo Bolezlauo transfugisset” – *Gesta principum Polonorum* i. m. 126.

²³² ÍF 1050–1116. 253. (ford. Bagi Dániel). „Qui Wladislauus ab infancia nutritus in Polonia fuerat et quasi moribus et vita Polonus factus fuerat” – *Gesta principum Polonorum* i. m. 96.

²³³ „Ipse quoque Salomonem regem de Vngaria suis viribus effugavit, et in sede Wladislauum (...) collocavit” – *Gesta principum Polonorum* i. m. 96.

a valóság alapot nélkülöző história szerint a magyar uralkodó hatalma tehát a lengyel királytól ered. Jelzi a szerző álláspontját az a passzus is, amely Bolesław magyarországi fogadtatásáról szól: *És Bolesław ekkor Lászlót az ő királyának hívá, / László pedig elismerte, hogy őáltala lett királlyá.*²³⁴

Míg a magyar kutatás előtt a *Gesta principum Polonorum* fentebb bemutatott részletei jól ismertek, addig kevesebb figyelmet szentelt szakirodalmunk azon kései elbeszéléseknek, amelyek az elsőként Gallus tollán kidolgozott históriát újabb elemekkel bővítették.²³⁵ Azokat a szerzőket, akik a korai hagyományban előadott történethez a 12–15. századok folyamán további mozaikdarabokat illesztettek, nem annyira László alakja vagy a Bolesławot befogadó magyar király országa foglalkoztatta, mint inkább a krakkói püspök mártírsága. Míg Gallus a főpapot néven sem nevezi,²³⁶ addig a kései hagyományban a hangsúly Szaniszló vértanúhalálára és szentségére, valamint a krónikásoktól elítélt Bolesław bűnösségére helyeződik: a történetírók ezeket a motívumokat dolgozták ki egyre nagyobb részletességgel.

3. Kadłubek Vince krakkói püspök (megh. 1223) *Chronica Polonorum*a négy könyvben, a kezdetektől 1202-ig tárgyalja a lengyelek történetét. Az elegáns prózában íródott mű első három könyve – amelyek közül a témánk szempontjából érdekes részletek a másodikban olvashatók – dialógusok formájában készült. János gnieźnoi érsek előadja a múlt eseményeit, Máté krakkói püspök pedig kommentárokat fűz az elmondottakhoz: az elbeszélések ily módon példázatokként szolgálnak az olvasó számára.²³⁷ A Szent László korával kapcsolatos passzusok nagyban támaszkodnak Gallus *gestájára* (amely a kis-lengyel évkönyvek mellett a munka egyik legfőbb forrása). Vince azonban alakít is elődje elbeszélésén: jóval részletesebb tudósítást közöl Szaniszló mártírságáról. Az előadás – amely elmeséli, hogyan védelmezte a négy égtáj felől érkező négy sas a szent testének égi fénytől beragyogott maradványait a ragadozó madaraktól²³⁸ – hagiografikus elemekkel bővül.²³⁹ A rossz lelkiismeretétől űzött Bolesław és László találkozásának történetét azonban az egyebütt invenciózus, az elődje

²³⁴ ÍF 1050–1116. 255. (ford. Bagi Dániel). „Bolezlauus Wladislauum suum regem appellabat, Wladislauus se per eum regem factum cognoscebat” – *Gesta principum Polonorum* i. m. 98.

²³⁵ Az alább következő forrásokat a Szaniszló-kultusz formálódása iránt érdeklődő lengyel kutatás fogta vállatára. A szakirodalom a témával kapcsolatos eredményeit áttekinti *Kuzmová, S.: Preaching Saint Stanislaus* i. m. 12–51.

²³⁶ *Gesta principum Polonorum* i. m. 96.

²³⁷ EMCh II. 955–956. (Ryszard Grzesik szócikke).

²³⁸ „E quatuor namque mundi partibus aduolare uise sont aquile, que sublimius locum passionis circinando, uulteres aliisque sanguipetas alites a contactu martiris abigerent. (...) Mire siquidem rutilantie tot in singulis locis diuine fulserunt lampades, quot sacri corporis dispersa sunt minuta, ut ipsum celum suum ornatum, suam terre gloriam videatur inuidisse, quam quorundam decore siderum et quibusdam putares solis radiis distinctam” – *Die Chronik der Polen des Magisters Vincentius* i. m. 176.

²³⁹ *Kuzmová, S.: Preaching Saint Stanislaus* i. m. 14–17.

szövegéhez is bátran nyúló Vince Galluséval lényegében egyező módon festi le.²⁴⁰ A Lászlóról szóló elbeszélésnek egyetlen olyan pontja van, amelyet a 13. századi történetíró részletesebben is kifejt: ez pedig az a mesés epizód, amely Bolesław Salamon feletti győzelmét beszéli el. Gallus rövid megjegyzése Vince tollán részletes (ám a valóságalapot nélkülöző) tudósítássá bővül. Az érzékletes leírás szerint a magyarok véres harcok árán próbálják megvédeni határaikat, ám az országra törő ellenség elől inkább az ütközetben elhullottak holttesteit zárják el az utat, mintsem az ellenállók fegyvereit. Amikor Salamon gyáva módon pénzen kísérel meg békét vásárolni, a lengyel uralkodó az alkut elutasítja. A magyar király végül kénytelen legyőzöttségét elismerni, s az országot Bolesławnak átengedni.²⁴¹ Gallus és Kadłubek Vince műveit későbbi elbeszélések is felhasználják, ám a magyar vonatkozású passzusok a humanista történetírásig nem gazdagodnak újabb motívumokkal. További elemként a krónikások tollán egyedül László szentsége jelentkezik: a 13. század második felében keletkezett Sziléziai–lengyel Krónika már tartalmazza a jelzöt.²⁴²

4. A dominikánus Kielczai Vince a 13. század derekán állította össze Szent Szaniszló rövidebb (1252 u.) és bővebb (1257–1261 e.) élettörténetét: Gallus Anonymus és Kadłubek munkái mellett a szerző forrásaiul szolgáltak az 1079-ben vártanúságot szenvedett püspök alakja körül a szóbeliségben kiformalódott elbeszélések.²⁴³ A *vita minor* a Magyarországgal kapcsolatos történések vonatkozásában – mint azt fentebb is jeleztem – Kadłubek előadását követi. A *vita maior* – amely a Szent István-i koronakérés kapcsán a Magyar–lengyel Krónika tradíciójából kölcsönöz²⁴⁴ – Szaniszló csodáit előadva emlékezik meg arról a

²⁴⁰ A szövegkapcsolatra lásd Eduard Mühle kritikai megjegyzését: *Die Chronik der Polen des Magisters Vincentius* i. m. 178.: 165. jegyz.

²⁴¹ „Vngariam hinc adire parat; qui primos illi aditus armis obstruere contendunt corpora illorum plus impedimento fuere ingressuris quam arma. Nam cruentus ianitor ianuas introitus et aperiendo clausit, et claudendo aperuit. Trunci enim obices cadauerum gladio prostrati etiam uias fecerunt inuias, ut non sine difficultate transmeandi patuerit facultas. Videns autem Rex Vngarie Salomon tam sibi quam suis prelii inminere discrimen, prelium deprecatur, pacis offert conciliamina centum millia talentorum. Cui Boleslaus: 'Polonos, inquit, habere aurum non delectat, sed habentibus aurum imperare, turpiusque esse pretio vinci quam prelio succumbere, nec regibus conuenire institoria taxare commercia, quibus armis opus est non opibus.' Victus itaque Salomon tam regno quam opibus excessit. Cuius in locum alumpnus Polonie Wladislaus munere Boleslai sufficitur” – *Die Chronik der Polen des Magisters Vincentius* i. m. 168., 170.

²⁴² „ad sanctum Vladislaum regem” – *Chronicon Polono–Silesiacum* i. m. 559.

²⁴³ EMCh II. 1482. (Jacek Soszyński szócikke). A két legenda elő- és utóidejűségével kapcsolatos vitákra lásd összefoglalólag *Kuzmová, S.: Preaching Saint Stanislaus* i. m. 23–25.

²⁴⁴ *Vita s. Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita maior)* i. m. 392–393. A két forrás kapcsolatára lásd *Ryszard Grzesik: Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w średniowieczu – The Hungarian–Polish Chronicle. Studies of the Polish–Hungarian culture relationship in the Middle Ages. Poznań 1999.* (Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział Historii i Nauk Społecznych Prace Komisji Historycznej 56.) 98–102.

magyar gyermekről, aki a legenda szerint a vértanú püspök közbenjárásának köszönhető visszatérését az életbe: szülei Szaniszló sírját keresték fel, hogy halott fiuk feltámasztásáért könyörögjenek.²⁴⁵ Korántsem meglepő, hogy a hagyomány ismét a mártíromságot szenvedett preláthus szentségével kapcsolatos motívumokkal bővül.²⁴⁶

5. Az ún. Szentkereszt Évkönyv 1399. augusztus 16. után kezdték el vezetni a krakkói kancellárián: a 966 és 1399 között a lengyel történelem vonatkozásában feljegyzéseket tartalmazó munkát a kutatás Mikolaj Trąba jegyző nevéhez kapcsolja. Az annalsztikus feljegyzések 1283-ig a krakkói káptalan rövidebb évkönyvének²⁴⁷ anyagát dolgozzák át, ám számos egyéb forrásból – az *Annales Polonorum deperditi* vagy a nagyobbik Szaniszló-*vita* anyagából – is merítenek.²⁴⁸ A forrás, amely számunkra érdekes passzusában elveszett kútfők tanúságtételére is támaszkodhat – ám az is meglehet, hogy az évkönyvíró saját fantáziája nyomán gazdagította az anyagot –, beszámol Szaniszló meggyilkolásának kegyetlenségéről.²⁴⁹ Az egyébként sem különösebben terjedelmes híradás ugyanakkor csupán egyetlen mondat erejéig emlékezik meg arról, hogy a lengyel nemesek haragjától tartva Bolesław Magyarországra menekült: a kis-lengyel évkönyvi tradíciótól eltérően – amely a király halálát az 1081. évre helyezi²⁵⁰ – kútfőnk úgy tudja, hogy a száműzetésbe kényszerült uralkodó mintegy tíz éven át vezekelt vétkeiért egy monostorban.²⁵¹ A magyarországi egyházban bűnbocsánatért fohászkodó Bolesław portréja későbbi forrásban is jelentkezik.²⁵²

6. Bár a lengyel király és a krakkói püspök története a 15. században a magyar hagyomány nyomán újabb elemekkel is bővül – abban László fivérei, Géza és Lampert is megjelennek; helyet kap az elbeszélésben a horvátországi

²⁴⁵ „Cuiusdam Hungari nomine Petri filius Polech dictus, graviter infirmatus, octavo die fuit mortuus iacuitque defunctus ab hora tertia usque ad meridiem, quousque ad sepeliendum fuisset aptatus. Cumque pater et mater pueri defuncti inconsolabiter flerent, dictum est eis, ut puerum defunctum beato Stanislao voverent et haberent fiduciam quod ipsius merita puerum a morte revocare possent. (...) Parentes vero venientes ad sepulchrum beati Stanislai cum puero, persoluto voto reversi sunt in Hungariam cum puero suo gracias agentes Deo et beati martiri Stanislao” – *Vita s. Stanislai episcopi Cracoviensis (Vita maior)* i. m. 402–403. A történetet Szaniszló-életrajzában utóbb – még nagyobb részletességgel – Długosz is elbeszéli: *Vita auctore Joanne Longino* i. m. 240.

²⁴⁶ A két szöveg Szent Szaniszló-képére lásd *Kuzmová, S.: Preaching Saint Stanislaus* i. m. 26–34.

²⁴⁷ Lásd fentebb, 204. jegyz.

²⁴⁸ EMCh I. 86. (Marek Derwich szócikke).

²⁴⁹ „gladio ipsum ad caput percussit et interfecit. Tandem alii milites sui manus et pedes amputaverunt” – *Annales sanctae Crucis Polonici* i. m. 679.

²⁵⁰ *Annales Polonorum* i. m. 622.

²⁵¹ „Ipse vero periculum mortis fugens dedit ad Ungariam et ibi circa quoddam claustrum mansit tanquam conversus, et penitenciam strictam peragens vitam post decem annos finivit” – *Annales sanctae Crucis Polonici* i. m. 679.

²⁵² *Zderzenia godne pamięci* i. m. 303. Lásd még *Kuzmová, S.: Preaching Saint Stanislaus* i. m. 39.

hadjárat; bekerül a hagyományba a király halálának pontos dátuma –,²⁵³ a késő középkori történetírásban újonnan kidolgozott motívumok ismét a püspökgyilkosságban bűnös Bolesław alakjával kapcsolatosak: a Magyarországra menekült lengyel uralkodó holttestét Długosz Szaniszló-*vitájában* kuttyák tépik szét.²⁵⁴

A lengyel területek forrásanyagát tárgyalva említenünk kell végezetül egy sajátos elbeszélést: a 13. század derekán szerkesztett Magyar–lengyel Krónika regényes históriáját. A kutatás II. András magyar király középső fiának, Kálmán szlavón hercegnek (1226–1241) és lengyel feleségének, Salomeának a környezetéhez kapcsolja a korai magyar történelem szláv motívumokkal gazdagított elbeszélésének a keletkezését. A zavaros mesét nem feltétlenül lengyel földön foglalták írásba,²⁵⁵ ám a forrás – ha a Szent László uralmáról szóló passzusok a kései krónikákba nem is hagyományozódtak tovább – kétségkívül hatást gyakorolt a lengyel területek elbeszélő tradíciójára:²⁵⁶ a László királyságával és erényeinek méltatásával záruló történetet ily módon inkább tekintem a lengyel, mint a magyar történeti irodalom képviselőjének, s nem zárom ki vizsgálódásaim köréből. A genealógiai adataiban is meglehetősen pontatlan²⁵⁷ história Salamont és Lászlót testvérekként jeleníti meg: forrásunkban mindketten

²⁵³ A hercegek szerepelnek Długosz Szent Szaniszló-életrajzában: *Vita auctore Joanne Longino* i. m. 209. Az *Annales* magyar vonatkozású részleteit lásd fentebb, 28. jegyz. A magyar elbeszélő hagyomány ismeretét tárgyalja *Carlile Aylmer Macartney: Długosz et le Chronicon Budense*. In: *Uő.: Studies on Early Hungarian and Pontic History*. Ed. Lóránt Czigány – László Péter. (Variorum Collected Studies Series 588.) London 1999. 569–586.

²⁵⁴ „Secundo igitur anno sui exilii subito languore correptus, et in amentiam versus, alpes, silvas, nemora atque in via loca alia, congressus perosus humanos, et digno iam conventus parricidii sui pretio, maturam iam flagitii sui ultionem subitorus, delirando petens, et in illis discurrens: a propriis canibus, illum tantummodo comitantibus, dum fessus et anhelus animam morte repentina exhalasset, comestus et devoratus, teterrimo illo supplicio affectus, impiam vitam digna morte finivit” – *Vita auctore Joanne Longino* i. m. 235.

²⁵⁵ A krónika keletkezésével kapcsolatban lásd *Grzesik, R.: Kronika węgiersko-polska* i. m. 208–212.; *Martin Homza: Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*. (Libri historia Slovaciae. Fontes 1.) Bratislava 2009. 22–27.; *Csákó Judit: A Magyar–lengyel Krónika és a hazai elbeszélő hagyomány*. Századok 148. (2014) 2. sz. 289–334.: 306–316.

²⁵⁶ *Grzesik, R.: Kronika węgiersko-polska* i. m. 93–129.

²⁵⁷ A forrás szerint Leventét, Bélát és Péter, Szent István (!) száműzetésbe kényszerült fiait lengyel földön Bolesław – ti. I. (Vitéz) Bolesław – s anyja, Dambrowka nevelik: a hercegek a lengyel király támogatásával kerülnek Magyarországon hatalomra. Lásd *Chronica Hungaro-Polonica* i. m. 62., 63. Az ismeretlen krónikás lényegében ugyanazt a történetet adja elő István fiainak trónra jutása kapcsán, amelyet a Névtelen Gallnál a László uralkodásának kezdeteiről beszámoló passzusban olvashatunk. A Sechech nevű udvarispán szerepeltetése ugyancsak jelzi, hogy a szerző a lengyel hagyomány nyomán dolgozott: a vajda Gallusnál Władysław Herman bizalmasaként tűnik fel. A személy kapcsán lásd *Chronicon Hungarico-Polonicum* i. m. 318.: 4. jegyz. (Deér József megjegyzése); ÍF 1050–1116. 258.: 1095. jegyz. (Bagi Dániel megjegyzése).

Béla fiaiként szerepelnek. Lászlót Mistizlaus, Halics fejedelme fogadja örökbe, s feleségül adja hozzá leányát. A frigynek köszönhetően az Árpád-házi herceg hitvesével együtt örökös birtoklásra kapja Halics országát. Bátyjuk, Albert (!) halálának idején László Halicsban, Salamon Szlavóniában uralkodik. A történet végén utóbbi egyetértésével fiatalabb fivére lesz a magyar király.²⁵⁸ A minden valóság alapot nélkülöző előadással a *gesta*író II. András uralkodásának eseményeit látszik visszavetíteni a múltba. Salamon és László alakjához alighanem a már említett Kálmán és öccse, András herceg szolgáltatták a mintát: utóbbi 1221-ben jegyezte el Msztyiszláv fejedelem lányát.²⁵⁹ Az inkább regényként ható krónika eseménytörténeti adalékokkal korszakunk vonatkozásában tehát nem szolgál, a mű zárása azonban felkeltheti érdeklődésünket, ha azt vizsgáljuk, miféle kép élt az 1095-ben elhunyt magyar uralkodóról Közép-Európában. Az elbeszélés László legendáris portréját tárja elénk: *Őt a szent király [ti. István – CsJ] látomás által meglátogatta és megparancsolta neki, hogy kövesse a lába nyomát. Nagyon kegyes király volt ugyanis: a tanácskozásban böles, a reája bízott nyáj vezetésében előrelátó és hűséges, az ütközetben vitéz, az erkölcsök egyetemes tiszteletében kiváló. A katonák úgy tisztelték őt, mint atyjukat, nagy szeretettel teli érzéssel szerették őt.*²⁶⁰

Az egymással szoros filológiai kapcsolatot mutató lengyel forrásokban lényegében a Kálmán udvarában megfordult s ennek megfelelően Magyarországról közelebbi értesülésekkel rendelkező²⁶¹ Névtelen Gall némileg tendenciózus László-portréja hagyományozódik tovább: a magyar király testi erényeit és vendégszeretetét is dicsérető történetíró utódaira annak az uralkodónak a képét

²⁵⁸ „Hunc autem dux Rusie Mistizlaus de Ciuitate Galicz in adoptimum [sic!] filium accepit, et ei cum filia sua, eo quod unicum haberet, et filio careret, Galicie regnum perpetuo possidendum tradidit, et iuramento corroborauit. Hijs ita, sicut deus disposuit, peractis nupcijs ladyslay, pater rex Bela decidit in lectum, et mortuus est. (...) Remansit autem dux ladyslaus in Galicia, Salomon uero frater eius sclauoniam regebat. (...) beatum principem ladyslaum in regem vngarie acceperunt, atque in albam ciuitatem regiam properauerunt, et in regem coronauerunt Salomone fratre eius in eum consenciente” – *Chronica Hungaro–Polonica* i. m. 68–69.

²⁵⁹ *Ryszard Grzesik: Legitimierungsfunktion der ungarisch–polnischen Chronik.* In: *The Medieval Chronicle. Proceedings of the 1st International Conference on the Medieval Chronicle. Driebergen/Utrecht, 13–16 July 1996.* Ed. Erik Kooper. Amsterdam – Atlanta 1999. 144–154.: 148–149. A dinasztikus kapcsolatra lásd még *F. Font Márta: II. András orosz politikája és hadjáratai. Századok* 125. (1991: 1–2.) 107–144.: 134.; *Barabás Gábor: Viola opolei hercegnő és Kálmán szlavón herceg. Egy historiográfiai vita margójára. Világtörténet* 5. (37.) (2015) 1. sz. 5–28.: 8–9.

²⁶⁰ *Lengyel–magyar vegyes krónika* i. m. 21. „Quem sanctus rex per uisum uisitauit, et sua uestigia eum sequi precepit. Erat enim rex piissimus, in consilio prouidus, in commisso sibi grege prouidus et fidelis, in interuentu strenuus, in vniuersa morum honestate preclarus. Hunc milites acsi patrem uenerabantur, hunc karissimo diligebant affectu – *Chronica Hungaro–Polonica* i. m. 69. A magam részéről nem következtetek feltétlenül írott legendaszöveg felhasználására, lásd *Csáková J.: A Magyar–lengyel Krónika* i. m. 326–327.

²⁶¹ *Bagi D.: Gallus Anonymus és Magyarország* i. m. 37–39.

örökíti, aki Merész Bolesławnak köszönhette hatalomra kerülését. A tény, hogy a száműzött Piast-fejedelmet utóbb az országába befogadó László a 15. századig számos évkönyvben és krónikában bukkan fel, korántsem a Kárpát-medencei állam iránti különös érdeklődéssel magyarázható. A lengyel területek történetíróit Szaniszló krakkói püspök személye foglalkoztatta: az 1253-ban szentté avatott²⁶² főpap erőszakos halála volt az előzménye Bolesław Magyarországra menekülésének, s a mártíromságot szenvedett preláthus történetét hagiografikus elemekkel gazdagító krónikások tollán a bűnös király vezeklésének helyszíne is újra és újra feltűnik. A kései lengyel tradíció László uralkodásáról magyar források nyomán is tájékozódott. Bár a 13. századi regényes *gesta*, a Magyar–lengyel Krónika összeállítója is járatos volt a magyar hagyományban, mindez az elbeszélés zavaros adatokból építkező Szent László-történetében legfeljebb annyiban érhető tetten, hogy szerzőnk elénk állítja a legendákból felsejlő erényes uralkodó portréját.²⁶³ A humanista történetírás közvetlenül is kölcsönöz a magyar krónikákból, s a Magyarországról szerzett értesüléseket ötvözi a lengyel narratív forrásokban kifomálódott motívumokkal.

Konklúzió

Mint azt a megelőzőekben láthattuk, a magyar történelem vizsgált periódusának vonatkozásában a krónikások Európa-szerte – az észak-franciaországi Laonban, a szászországi Magdeburgban vagy a kis-lengyelországi Krakóban – rendelkeztek ismeretekkel, s éppúgy hallott a magyar uralkodóról a kortárs történetíró (Reichenau Bertold), mint a késő középkori historikus (Jan Długosz). A vizsgált földrajzi térségek között csekély az információáramlás, ám a magyarországi narratív források hatása több terület kései tradíciójában is tetten érhető.

Forrásainkban viszonylag magas számú eseményről olvashattunk hol szűkszavúan, hol valamivel részletesebben. Bár Salamon bukása – valamint IV. Henrik 1074. évi magyarországi hadjárata – és Szent László halála egymástól távoli területek krónikáiban is szerepelnek, az egyes térségek forrásanyagában főként olyan információkat találunk, amelyek az adott állam és Magyarország közvetlen kontaktusaival kapcsolatosak. Minél távolabb kerülünk a Kárpát-medencétől, annál kevesebb az érintkezés, s ennek megfelelően csökken a Magyarországra vonatkozó tudósítások száma is. Bár László rendszerint a német, a cseh vagy éppen a lengyel uralkodókról szóló elbeszélések mellékszereplőjeként tűnik fel, forrásaink személyének és uralmának megítéléséhez is szolgáltatnak némi adalékot. Katonai erényei Spalatói Tamásnál kerülnek elő, Prágai Kozma vagy Gallus Anonymus vendégszeretetről számolnak be.

Ha nyerünk is értesüléseket az 1074–1095 közötti periódus eseménytörténeti rekonstrukciójához és László portréjához, forrásaink információanyagát az

²⁶² Kuzmová, S.: Preaching Saint Stanislaus i. m. 22.

²⁶³ A legenda Szent László-potrójára l. Klaniczay G.: A Szent László-kultusz i. m. 23–26.

áttekintés végére érve is némiképp szegényesnek érezhetjük. A Magyarország iránti érdeklődés Kálmán uralkodása elején élénkül meg. Alig egy évvel az 1192-ben szentté avatott király halálát követően az első kereszties hadjárat seregei haladnak át az országon: az eseménysorról a frank és Rajna-vidéki lovagok tollából színes beszámolók hagyományozódtak ránk.²⁶⁴

²⁶⁴ *Csukovits Enikő*: Magyarországáról és a magyarokról. Európa magyar-képe a középkorban. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Bp. 2015. 71–73.